

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola
Nemzetközi jogi alprogram

CSAPÓ ZSUZSANNA

NEMZETKÖZI JOGI VÉDŐHÁLÓ
A FEGYVERES KONFLIKTUSOKBAN ÉRINTETT
GYERMEKEK OLTALMÁRA

TÉZISEK

témavezető

BRUHÁCS JÁNOS

professor emeritus

Pécs, 2009.

TARTALOMJEGYZÉK

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYÁNAK MEGHATÁROZÁSA.....	3
AZ ÉRTEKEZÉS TARTALMI FELÉPÍTÉSE.....	4
A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKOLÁSA, A KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA.....	6
AZ ÉRTEKEZÉS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ FORRÁSOK ÉS A FELDOLGOZÁS MÓDSZERE.....	7
A KUTATÁSI MÓDSZEREK.....	13
AZ ELÉRT EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA.....	17
SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE.....	49

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYÁNAK MEGHATÁROZÁSA

Az **emberi** jogok, a **humanitárius** nemzetközi jog és a **büntető** nemzetközi jog metszéspontján találkozó, e három nemzetközi jogterület határmezsgyéjét átjáró (valamint a **leszerelés, fegyverzetkorlátozás** témáját is érintő) dolgozat célkitűzése:

a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára emelt nemzetközi jogi védőháló teljes körű elemzése.

A disszertáció a „**fegyver mindkét oldalának**” vizsgálatát tűzte ki céljául: azaz 1) a harcosok célpontjaivá, áldozataivá váló gyermekek, illetve 2) a maguk is fegyvert ragadó, maguk is a frontvonalon küzdő gyermekkatónák kérdéskörének elemzését.

Terjedelmi korlátok okán a disszertáció nem vállalkozhatott a választott kutatási területhez – „gyermekek és a fegyveres konfliktusok” – ugyan szervesen illeszkedő problémakör, a **menekült gyermekek** védelmét szolgáló nemzetközi jogi megoldások dolgozatban történő feldolgozására. Kényszerű kihagyásra ítéltetett tehát a menekült kiskorúak ugyancsak komplex (a szerző által mindazonáltal több tanulmányban körüljárt) témaköre, bár érintőlegesen, a legalapvetőbb, legjelentősebb szabályok és szervezetek – a terjedelmi megszorítások ellenére – kihagyhatatlanul említést nyertek a dolgozatban.

Hasonlóképpen a disszertáció a háború által sújtott gyermekeket oltalmazó **európajogi védőháló** feldolgozására sem vállalkozhatott: az Európai Unió releváns lépéseinek bemutatása már nem férhetett a PhD-dolgozat szabott keretébe, így az csupán a nemzetközi jogi megoldásokra fókuszál.

AZ ÉRTEKEZÉS TARTALMI FELÉPÍTÉSE

A disszertáció két nagy gondolati egység keretében dolgozza fel a fegyveres konfliktusok által érintett gyermekek összetett kérdéskörét:

- elsőként az ún. **PASSZÍV** oldal, vagyis a fegyveres konfliktusok **gyermekáldozatainak** védelmét szolgáló nemzetközi megoldások analizésére kerül sor,
- majd az ún. **AKTÍV** oldal, azaz a **gyermekkatónák** problémakörére adott nemzetközi válaszok kibontása következik.

A két fő fejezeten belül a téma kibontása megegyező séma szerint, azonos logikai szál mentén történik:

- első lépésben a releváns – nemzetközi – **normaanyag**,
- második lépésben a releváns – nemzetközi – **szervek, szervezetek**,
- harmadik lépésben a bírói gyakorlat, azaz a vonatkozó – nemzetközi – **bíróági döntések** kerülnek górcső alá.

A két fő fejezetet megelőzően bevezetesképp, felvezetesképpen:

- áttekintésre kerülnek **napjaink fegyveres összeütközéseinek** új típusú sajátosságai, a civileket, s köztük a gyerekeket sújtó negatív tendenciák, s különösen a háborúk, polgárháborúk gyermekekre, gyermekjogokra gyakorolt hatásai,
- illetve rövid **történelmi, történeti vázlatként** érintőlegesen elemzésre kerülnek a legsúlyosabb, legismertebb, legkirívóbb, gyerekekkel szemben fegyveres konfliktusok idején kifejtett atrocitások, illetőleg hangsúlyozottan a gyerekek katonaként történő alkalmazásának történelmi – vagy épp mitológiai – előképei (a bibliai Dávidtól Hylasig, az erdő gyermekéig, Spárta fiaitól a középkor apródjaiig, a gyermekek keresztes hadjáratától a janicsárokig, a Hitlerjugendtól a Ballilláig, az Ifjú Gárdától a Vörös Gárdáig stb.)

Hangsúlyozandó, hogy a disszertáció által követett alapvető felosztás, azaz a passzív és az aktív oldalak megkülönböztetése, vagyis a fegyveres konfliktusok „passzív” gyermekáldozatainak és az összecsapásokban „aktívan” részt is vevő gyermekkatonáknak a szembeállítása a dolgok mélyére ásva csupán első látásra állja meg a helyét. Hiszen a gyermekkatonák szintén áldozatai a fegyveres konfliktusoknak. Gyerekek, akik a felnőttek csatáit vívják: s közben elveszítik családjukat, iskolájukat, lelki békéjüket, jövőjüket, testi és szellemi épségüket vagy épp életüket. Ők is áldozatai a háborúknak, miközben egyszersmind tevékeny résztvevői is.

A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKOLÁSA, A KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA

A fegyveres konfliktusok által sújtott gyermekek oltalmát szolgáló nemzetközi jogi megoldások feldolgozása mint témalehetőség PhD-tanulmányaim megkezdésének első évében ötlött fel bennem. Az azt megelőző évben, mint végzős hallgató, szakdolgozatomat a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősségéről (**delicta iuris gentium**) írtam, külön összpontosítva a felelősségre vonás folyamatára. Ekkoriban vált hatályossá a kellő számú ratifikációt követően a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútum, amelynek tanulmányozása közben felfigyeltem arra a rendelkezésre, amely – elsőként a nemzetközi szerződések között – háborús bűncselekménynek nyilvánította a 15 év alatti gyerekek katonaként történő felhasználását.

Utánajárva e cikkely hátterének, tapasztaltam, mennyi érdekes kérdést vet fel, mily **szerteágazó problémakört** érint a gyermekek helyzetének háborúk idején való vizsgálata. Első pillantásra nem is számítottam arra, hogy e téma alapos körbejárása eljuttat nemcsak a büntető nemzetközi jog mélyebb szegmenseibe, de szükségessé válik a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok, sőt még a leszerelés, a fegyverzetkorlátozás részletekbe menő elemzése is.

Ami pedig a téma aktualitását illeti. Mi sem bizonyítja jobban a disszertáció gerincéül választott kérdéskör **aktuális**, időszerű voltát, mint hogy elemző kutatásaim során évről-évre változott, bővült a feldolgozásra váró normaanyag, napról-napra hívtak életre újabb és újabb releváns szerveket és intézményeket, s időről-időre mind újabb szereplők tűntek fel – gyermekek elleni háborús bűncselekmények miatt – a nemzetközi bíróságok előtt a vádlottak padján, sőt, természetes személyek mellett államok felelőssége is újra és újra felmerült a nemzetközi fórumok előtt.

A kutatáshoz szükséges **szakirodalom** – az egyre bővülő eredeti források (generális vagy regionális szerződések, vádiratok, ítéletek, Közgyűlési és BT-határozatok stb.) rohamos bővülése ellenére – csak meglehetősen szűkösen állt rendelkezésre. A téma részleteiben és teljességében történő hazai feldolgozása eleddig nem történt meg, elenyésző számban találunk csupán e kérdéskört egyáltalán érintő, hát még azt mélységeiben boncolgató tanulmányokat. A teljes körű, minden fontosabb aspektust átfogó értekezéssel mindeddig az idegen nyelvű szakirodalom is adós maradt. A disszertáció e hiánypótlásra kívánt vállalkozni.

AZ ÉRTEKEZÉS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ FORRÁSOK ÉS A FELDOLGOZÁS MÓDSZERE

Fentiek fényében az értekezés a magyar nyelvű források mellett **zömében idegen nyelvű** anyagokra, tanulmányokra, monográfiákra támaszkodott. Bázisul az angol nyelven írt publikációk szolgáltak, ami azonban nem eredményezte – szerző szándéka és reményei szerint – a kutatómunka és a disszertáció egyoldalúságát. A felhasznált források ugyanis „csupán” angolul kerültek publikálásra, mindvégig figyelemmel voltam azonban arra, hogy ne pusztán angolszász háttérű anyagokra hagyatkozzam.

Mivel a fegyveres konfliktusok által érintett gyermekek helyzetét feldolgozó szakirodalom (főként a magyar, de komplexitásában az idegen nyelvű is) még gyerekcipőben jár, a disszertáció **elsősorban az eredeti források** feldolgozására, elemzésére, kritikai analízisére helyezte a hangsúlyt.

Kutatási témám feldolgozása során így különösen az alábbi forrásokra támaszkodtam:

- I. NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK
- II. ENSZ KÖZGYŰLÉSI HATÁROZATOK
- III. BIZTONSÁGI TANÁCSI HATÁROZATOK
- IV. NEMZETKÖZI SZERVEK ÉS SZERVEZETEK FELLÉPÉSEI
- V. NEMZETKÖZI BÍRÓSÁGOK ELŐTTI PERANYAGOK

A teljesség igényével törekedtem arra, hogy valamennyi a téma szempontjából releváns dokumentum elemzésre kerüljön. A disszertáció jórészt saját fordításokra alapozva dolgozta fel e jelentős mennyiségű forrásanyagot, néhol természetesen támaszkodva a nemzetközi egyezményeket kihirdető magyar jogszabályok hivatalos fordításaira is (adott esetben akár kritikát is fűzve a magyar szövegváltozatokhoz).

I. NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK

A fegyveres konfliktusok által érintett gyermekek helyzetére reagáló nemzetközi egyezmények kimerítő feltárása és részletekbe menő analízise során górcső alá kerültek:

- **humanitárius egyezmények:**

- a háború áldozataira vonatkozó négy genfi egyezmény (1949)
- a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló I. kiegészítő jegyzőkönyv (1977)
- a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló II. kiegészítő jegyzőkönyv (1977)

- **emberi jogi egyezmények:**

- az emberi jogok európai egyezménye (1950)
- az európai szociális charta (1961)
- a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (1966)
- a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya (1966)
- az emberi jogok amerikai közti egyezménye (1969)
- az ember és népek jogainak afrikai chartája (1981)
- a gyermek jogairól szóló New York-i egyezmény (1989)
- a gyermekjogi egyezmény fakultatív jegyzőkönyve a gyermekek fegyveres konfliktusokban való részvételéről (2000)
- az afrikai charta a gyermek jogairól és jólétéről (1990)
- az emberi jogok arab chartája (1994, 2004)
- az iszlám gyermekjogi egyezmény (2005)

- **az emberi jogok rendszeréhez szorosan kapcsolódó munkajogi egyezmények:**

- a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 182. számú egyezménye a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és a felszámolására irányuló azonnali lépésekről (1999)

- **a büntető nemzetközi jog világába tartozó szerződések:**

- a népirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában kelt szerződés, azaz a genocídium egyezmény (1948)
- a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútum (1998)

- **valamint leszerelési egyezmények is:**

- az ottawai egyezmény a gyalogsági aknák betiltásáról (1997)
- illetve a kis- és könnyűfegyverekre (SALW) vonatkozó szabályozás

A generális normák mellett a **regionális, partikuláris** szervezetek, együttműködési fórumok releváns döntései is figyelmet nyertek, így elemzésre kerültek:

- az Afrikai Unió
- a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
- az Arab Liga
- az Iszlám Konferencia Szervezete
- az Amerikai Államok Szervezete
- az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
- az Északi Országok Külügyminisztereinek Fóruma
- valamint a G8 fellépései is.

E regionális fórumok esetében a normatív erővel bíró egyezmények mellett bemutatásra kerültek **soft law** megoldások is: deklarációk, határozatok, egyéb politikai kötelezettségvállalások. A disszertáció munkahelyi vitára szánt változata még részletesen foglalkozott e regionális „puha jogi” dokumentumokkal, a végleges változat azonban már kihagyni kényszerült az ezeket mélységeiben elemző korábbi terjedelmes önálló fejezetet, s csupán érintőlegesen utal e kezdeményezések jelentőségére.

II. ENSZ KÖZGYŰLÉSI HATÁROZATOK

Az egyezmények mellett az ENSZ **Közgyűlése** által 1945-től napjainkig született valamennyi releváns határozat is számba vételre került a teljességre igyekvő kutatás során.

III. BIZTONSÁGI TANÁCSI HATÁROZATOK

Az ENSZ plenáris szerve mellett természetesen a **Biztonsági Tanács** fellépései sem maradhettek ki az elemzésből. A BT által a New York-i gyermekjogi egyezmény 10. évfordulójától, azaz 1999-től rendszeresen, a gyermekkatonák és a háborúk gyermekáldozatai kapcsán megfogalmazott határozatok összehasonlító bemutatására, egybevetésükre, és az általuk tükrözött fejlődés ismertetésére így szintén sor került.

IV. NEMZETKÖZI SZERVEK ÉS SZERVEZETEK FELLÉPÉSEI

A nemzetközi szerződések, soft law kezdeményezések, ENSZ Közgyűlési határozatok és BT-határozatok mellett az eredeti források között – amelyekre jelen disszertáció elsődlegesen támaszkodott a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára emelt nemzetközi jogi védőháló teljes körű feltárása során – a dolgozat valamennyi kompetens **nemzetközi szerv** illetve szervezet fellépését (ajánlásait, határozataikat, akcióprogramjaikat, iránymutatásait) is elemzés alá vette.

Így a disszertáció (nem csupán leíró, de egyben kritikai jellegű) ismertetést ad:

- az ENSZ Gyermekalapja
- az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa
- az ENSZ emberi jogi szervei (Emberi Jogi Főbiztos, Emberi Jogi Bizottság, Emberi Jogok Bizottsága, Emberi Jogi Tanács)
- az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága
- az ENSZ Főtitkárának Különmegbízottja a „gyermekek és a fegyveres konfliktusok” kérdéskörében
- a Biztonsági Tanács munkacsoportja a „gyermekek és a fegyveres konfliktusok” kérdéskörében
- az ENSZ Békefenntartó Műveleteinek Osztálya

témába vágó tevékenységéről, vonatkozó jelentősebb kezdeményezéseikről, akcióikról.

Olyan értelemben sem kívánt a dolgozat az egyoldalúság csapdájába esni, hogy csupán az ún. kormányközi szervezetek tevékenységére koncentrált volna. Érdeemesnek s egyúttal érdekesnek találtam a háborúk által sújtott gyerekek érdekében munkálkodó nemzetközi **NGO**-k, társadalmi szervezetek erőfeszítéseinek bemutatását is.

Mára különösen a Vöröskereszt vált megkerülhetetlen tényezővé e speciális, a gyerekeket konfliktusok idején védő nemzetközi hálózat (normaanyag és intézményrendszer) kiépítésében, de említésre méltó még jó pár nemzetközi nem kormányközi szerv buzgó munkája is, amelyre a dolgozat – ugyan csupán utalás erejéig – szintén kitér.

V. NEMZETKÖZI BÍRÓSÁGOK ELŐTTI PERANYAGOK

A legtöbb és talán a legértékesebb eredményt hozó munkát a háború sújtotta gyermekek témájában megnyilatkozó **nemzetközi bíróságok** peranyagának kimerítő feldolgozása okozott. Kihívást először az immár hatalmasra duzzadt bírósági gyakorlat releváns jogeseteinek kigyűjtése jelentett, majd a (reményeim szerint teljes körűen) fellelt esetek elemző értékelése állt elő fajsúlyos feladatként.

Így bemutatásra és feldolgozásra kerültek:

- a Nemzetközi Bíróság
 - az Emberi Jogok Európai Bírósága
 - a Nemzetközi Büntetőbíróság
 - a volt Jugoszláviában elkövetett háborús bűncselekmények elkövetőit felelősségre vonó ad hoc nemzetközi büntetőtörvényszék
 - a ruandai népirtás elkövetőit felelősségre vonó ad hoc nemzetközi büntetőtörvényszék
 - valamint a Sierra Leone-i Speciális Bíróság
-
- ítéletei
 - tanácsadó véleményei
 - vádiratai
 - s valamennyi releváns peranyaga.

Természetesen munkám során nem csupán az eredeti forrásokra támaszkodtam (bár döntő mértékben mégiscsak ezekre kellett hagyatkoynom a téma alacsony feldolgozottságára tekintettel). Igyekeztem egyúttal a választott kutatási területemhez bármely szálon kapcsolódó **szakirodalom** kimerítő feltárására is.

A nemzetközi jog, s azon belül a humanitárius nemzetközi jog, a büntető nemzetközi jog, a nemzetközi emberi jogi rendszer, valamint a leszerelés alpműveinek számító – magyar illetve többségében idegen nyelvű – **monográfiák, tankönyvek, esszégyűjtemények** rendelkezésemre álló valamennyi példányát törekedtem a disszertáció építéséhez szükséges speciális szemüvegen át feldolgozni.

Nagy segítségemre voltak a nemzetközi szerződések kritikai elemzésénél a különböző **kommentárok** értekezései is.

A témához kapcsolódó jelentősebb **tanulmányok, szakcikkek** lehetőség szerinti minél szélesebb körben való feldolgozását tűztem ki magam elé, ügyelve arra, hogy a hasznosított irodalom segítségével – elkerülve az egyoldalúságot – a disszertáció minél szélesebb alapokra támaszkodjon. (Legyen szó akár arról, hogy ne csupán a kontinentális jogi szemléletű szakemberek munkáira hagyatkozzam, vagy akár arról, hogy figyelmet szenteljek a civil szervezetek nevében vagy támogatásával publikáló szerzőknek is.)

Végül, különösen a fegyveres konfliktusok által sújtott gyerekek érdekében tevékenykedő nemzetközi szervek és szervezetek fellépéseinek elemző bemutatásánál, a vonatkozó **internetoldalak** (mint a szervezetek hivatalos, s így „első kézből” származó információkat tartalmazó weboldalai) is nagy segítségemre voltak.

Törekedtem tehát a teljesség igényével feltárni és elemezni a lehető legtöbb releváns nemzetközi dokumentumot, szerződést, ajánlást, határozatot, valamint az összes kapcsolódó jogesetet, illetve kimerítő célzattal feldolgozni a vonatkozó szakirodalmat, bemutatni a fellelhető valamennyi tudományos álláspontot. A majd' **1300 lábjegyzet** e vállalkozásra szolgálhat bizonyosságul.

A KUTATÁSI MÓDSZEREK

- A kutatás során alkalmazott módszerek:
1. történeti,
 2. leíró,
 3. elemző-értékelő,
 4. összehasonlító

1. TÖRTÉNETI:

- a disszertáció külön fejezetet szentel a „gyermekes és fegyveres konfliktusok” témája történeti felvezetésének: az ókortól a középkoron át egészen a legújabbkori történelem példáiból merítve vázolja fel azokat a legjelentősebb eseményeket, amelyek mutatják, hogy a gyermekkatona alkalmazása nem csupán napjaink szomorú sajátja
- az értekezés emellett gondot fordít arra is, hogy a releváns normaanyag bemutatása ne csupán a ma hatályos rendelkezések ismertetésére korlátozódjon: de egyúttal egy fejlődési ív is felvázolásra kerüljön, azaz hogy milyen lépések követték egymást, míg a ma irányadó szabályhátter elnyerte mostani formáját (nem egy esetben e fejlődési ív nem csupán a múltba tekint vissza, de előrevetíti a lehetséges, illetve üdvözlendő jövőbeli lépéseket is)

2. LEÍRÓ:

- a választott téma feldolgozása során erős szerepet nyert a leíró módszer alkalmazása
- a konfliktusok által sújtott gyerekek védelmére emelt nemzetközi jogi védőháló hazai szakirodalomban még meg nem történt feldolgozása megkerülhetetlenül igényelte a leíró módszer hangsúlyos alkalmazását

3. ELEMZŐ-ÉRTÉKELŐ:

- a disszertáció mindazonáltal igyekezett minél több kritikai elemzést fűzni az egyes ismertetett normákhoz, intézményekhez, illetve a lezárt vagy még csupán folyamatban lévő ügyekhez, jogesetekhez
- a dolgozat szerzője így törekedett arra, hogy a tények puszta ismertetésén túl levonja a szükséges következtetéseket is, összefüggésekre világítson rá, elemezze és értékelje, értelmezze a háború által sújtott gyermekek védelme érdekében tett lépéseket, adott esetben kritikai élel közelítsen az analízis alá vett normákhoz, intézményekhez vagy bírói döntésekhez
- az elemző gondolatokat erősítendő, szerző a dolgozat végére mintegy lezárásképp összegző fejezetet fűzött, amelyben ismételt sorra vette a dolgozat által elszórva több helyütt felvetett valamennyi főbb elméleti és gyakorlati kérdést, és e záró fejezetben összefoglaló jelleggel egy helyütt levonta a legfontosabb megállapításait, következtetéseit, illetve összegyűjtötte *de lege ferenda* javaslatait

4. ÖSSZEHASONLÍTÓ:

- végül az összehasonlító módszer is fontos szerepet játszott a kutatás folyamán
 - a téma mélységi kifejtése során összevetésre kerültek egymással:
 - az egyes nemzetközi jogágak
 - az egyes nemzetközi bíróságok
 - a kezdeti és a jelenleg hatályos szabályozás
 - az egyes nemzetközi szervezetek
 - az egyes regionális rendszerek
 - a múlt és a jelen fegyveres konfliktusai
 - a nemzetközi kormányközi és nem kormányközi szervezetek fellépései
 - az egyes gyermekjogok
- stb.

- azaz összevetésre kerültek:

- az egyes nemzetközi jogágak
 - hogyan reagál a „gyermekes és fegyveres konfliktusok” témakörére a humanitárius, az emberi jogi és a büntető nemzetközi jog illetve a leszerelés joga, melyik jogág mit tart fontosnak hangsúlyozni, mik az azonosságok, mik a különbségek a szabályozásban

- az egyes nemzetközi bíróságok
 - miként ítélkeztek és ítélkeznek a háború idején gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények vádlottjai felett, illetve az állami felelősségről a Nemzetközi Bíróság, a nemzetközi büntetőbíróságok és a nemzetközi emberi jogi bíróságok, utalnak-e egymás döntéseire, figyelemmel kísérik-e a másik ítélkezési gyakorlatát

- a kezdeti és a jelenleg hatályos szabályozás
 - hogyan léptek előre a 2000. évi Fakultatív Jegyzőkönyv megalkotói az 1989-es „anyaegyezményhez”, a Gyermek jogairól szóló New York-i egyezményhez képest
 - milyen változásokat hoztak az 1949. évi genfi egyezményeket kiegészítő jegyzőkönyvek 1977-ben
 - milyen új elemekkel állt elő évről-évre az ENSZ Közgyűlése és a Biztonsági Tanács a háború sújtotta gyermekek megóvása érdekében stb.

- az egyes nemzetközi szervezetek
 - az összetett problémakör melyik szegmensét ragadják meg az egyes nemzetközi szervezetek, hogyan egészítik ki egymást, hogyan építenek egymásra (pl. hogyan oszlanak meg a hatáskörök, és koncentrálnak az egyik szervezet a menekült gyerekekre, a másik a gyermekkatonákra, a harmadik az alultáplált gyerekek ellátására, a negyedik az iskoláztatásra stb.)

- az egyes regionális rendszerek
 - van-e különbség, és ha igen, miben nyilvánulnak meg az eltérések az egyes regionális (pl. afrikai, pl. európai) nemzetközi rendszerek között
 - illetve miben azonos valamennyi regionális kezdeményezés, melyek a közös elemek

- a múlt és a jelen fegyveres konfliktusai
 - miként változtak napjaink fegyveres konfliktusai a korábbi történelmi korok összecsapásaihoz képest, különös tekintettel a polgári áldozatok számára

- a nemzetközi kormányközi és nem kormányközi szervezetek fellépései
 - miért kihagyhatatlan szereplői ma már a nemzetközi NGO-k a gyermekkatonáskodás és a gyermekek sérelmére háború idején elkövetett atrocitások visszaszorítása érdekében folytatott küzdelemnek
 - miként egészítik ki a nemzetközi társadalmi szervezetek a klasszikus értelemben vett nemzetközi szervezetek erőfeszítéseit

- az egyes gyermekjogok
 - a gyermekeket megillető emberi jogok közül melyek tekinthetők abszolút sérthetetlen jogoknak, melyek bírnak elsőbbséggel, és melyek azok, amelyeket adott esetben indokolt lehet vagy épp szükséges időlegesen háttérbe szorítani fegyveres konfliktusok idején

AZ ELÉRT EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA

A disszertáció az alábbi (szerző által szándékolt) eredményeket mutatja fel:

- az értekezés a hazai szakirodalomban **első ízben** vállalkozott a „gyermek és fegyveres konfliktusok” összetett problémakörének nemzetközi jogi szempontú feldolgozására
- e szerteágazó kérdéskört a dolgozat igyekezett **kiegyensúlyozottan** bemutatni: az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet nyerő gyerekkatonák, azaz az „aktív” oldal mellett törekedett az ún. passzív oldal, vagyis a háború áldozataivá váló gyerekek helyzetének elemzésére is, pontosabban az érdeükben intézményesített nemzetközi jogi védőháló bemutatására
- a disszertáció kimerítő képet ad a konfliktusok által sújtott gyerekek védelmét szolgáló nemzetközi **jogforrások** mára már terjedelmessé bővülő halmazáról:
 - nem csupán bemutatja azonban e nemzetközi dokumentumok releváns rendelkezéseit
 - de egyúttal kritikai észrevételeket is fűz a ma hatályos szabályozáshoz
 - továbbá, felvázolva egy fejlődési ívet, gondot fordít a normaanyag fejlődésének, változásának ismertetésére is
 - valamint a továbblépés, az előrehaladás érdekében *de lege ferenda* javaslatokat is tesz
- a szakirodalom eddig szintén adós maradt az élni, túlélni fegyveres konfliktusok közepette kénytelen gyerekek érdekében tevékenykedő **nemzetközi szervezetek** teljességre törekvő számbavételével:
 - a disszertáció kísérletet tett e szervezetek rövid, de lényegre törő bemutatására
 - egyúttal tevékenységeik összevetésére
 - az egymást kiegészítő vagy épp fedő hatáskörök elemzésére
 - illetve a nemzetközi kormányközi szervezetek mellett a releváns nemzetközi társadalmi szervezetek bemutatására is

- a dolgozat eredményei között tartható számon, hogy szintén úttörő jelleggel analízis alá vette a „gyermek és a fegyveres konfliktusok” problémakörét érintő **nemzetközi bírósági gyakorlatot** is, azaz nem elégedett meg a gyerekek oltalmára emelt normák bemutatásával, de egyúttal a normasértést követő felelősségre vonás folyamatának is figyelmet szentelt:

- államok és magánszemélyek nemzetközi felelősségre vonása egyaránt terítékre került
- vizsgálatra kerültek nemzetközi emberi jogi bíróságok, és nemzetközi büntetőbíróságok fellépései is, illetve természetesen az ENSZ Nemzetközi Bírósága (ítéletei és tanácsadó véleményei) sem maradhatott ki az elemzésből
- a dolgozat szerzője külön figyelmet fordított a többségi véleménnyel elfogadott határozatok mellett az esetleges különvélemények ismertetésre is
- a már jogerősen lezárt ügyek mellett a még folyamatban lévő eljárásokba is betekintést enged a dolgozat, így példának okáért több esetben ítéletek helyett még pusztán a vádiratok elemzésére lehetett csak szorítkozni (a nyomozati szakaszban született dokumentumok is természetesen rengeteg hasznos információval szolgálnak már az eljárás e korai szakaszában is, hozzátéve, hogy folyamatban lévő ügyek esetében mindvégig hangsúlyozza a dolgozat, hogy a felelősség végleges bírói megállapítása még nem történt meg, azaz magánszemélyek felelősségre vonása esetén magától értetődően minden esetben érvényesül az ártatlanság vélelme)
- a dolgozat törekedett arra is, hogy összevetésre kerüljenek az egyes nemzetközi bíróságok fellépései: melyik bíróság bírái vagy felei utalnak a másik fórum munkájára, melyik bíróság hozott elsőként olyan döntést, amely majd a többi gyakorlatára is hatást gyakorolt, illetve hogyan állnak össze az egyes mozaikdarabkák, hogyan egészítik ki egymást a különböző fórumok határozatai (pl. ugyanazon esemény kapcsán egyik fórum előtt az államok felelősségére, másik fórum előtt természetes személyek számon kérésére fókuszálnak)

A disszertáció a normaanyag, az intézményi struktúra, valamint a jogesetek gyakorlati bemutatása mellett az alábbi elméleti kérdéseket veti fel és válaszolja meg (e súlyponti kérdéseket foglalja össze az értekezés IX. összegző fejezete is):

- Kell-e különbséget tenni a gyermekkatonák alkalmazása szempontjából a kormánycsapatok és az ellenzéki fegyveres csoportok között?

Véleményem szerint indokolatlan differenciálni központi és ellenzéki erők között a gyermekkatonák sorozása és felhasználása tekintetében. Ezt a megkülönböztetést a Gyermekjogi egyezményhez fűzött Fakultatív jegyzőkönyv tette meg 2000-ben: míg ellenzéki csapatok esetében kivételt nem tűrően tilalom alá vette 18 év alattiak sorozását és összecsapásokban való felhasználását, addig a központi fegyveres erők kapcsán, rést törve a 18 éves egységes korhatáron, ugyan elismerte az általános tilalmat a kötelező sorozás és a bevetés vonatkozásában, de a toborzás esetében csupán annyit követelt meg, hogy a részes államok emeljének az addig irányadó 15 éves limiten.

Álláspontom szerint objektív érv nem indokolhatja e megkülönböztetést. A gyermekek szempontjából ugyanis teljességgel indifferens, hogy központi vagy ellenzéki fegyveres erőkben szolgálnak-e. Az eredmény egy és ugyanaz: életük, testi épségük közvetlen veszélyeztetettsége így is, úgy is fennáll, bármelyik oldalon állva harcolnak is.

Nem létezik hatékony garancia arra, hogy a 15 évnél idősebb gyerekeket soraik közé fogadó, fogadható kormányzati alakulatok kötelekei között nagyobb tiszteletnek örvendenének a gyermekjogok, mint az ellenzéki milíciák esetében.

Azt azonban el kell ismerni, hogy a jelenleg hatályos szabályozás szerint – legalábbis természetesen a részes államok vonatkozásában – a központi erők által toborzott gyerekek sem vethetők be az összecsapásokban. Felkészíteni lehet tehát csupán őket a harcokra, közvetlenül ők sem vehetnek részt az ellenségeskedésekben.

Kétségtelen az is, hogy minden valószínűség szerint jóval kevesebb állam ratifikálta volna a Fakultatív jegyzőkönyvet, ha e kikaput nem hagyják nyitva megfogalmazói. A gyermekkatonáskodást elítélő üzenet azonban egyértelműbb lett volna a megkülönböztetés nélküli egyöntetű szabályozás esetében. S szintén, a szabályok betartása, a normák követése is inkább feltehető, ha a rendelkezések minden esetre és minden szereplőre egységesen rögzítettek és alkalmazandók.

- Indokolt-e differenciálni s másképp megítélni a gyermekkatona önkéntes csatlakozását elfogadó toborzást és a kényszeren alapuló illetve kötelező sorozásukat?

Az előző gondolatokat továbbszöve, de más oldalról megközelítve: vitathatatlan, hogy 2000-ben a Gyermekjogi egyezményhez fűzött Fakultatív jegyzőkönyv a gyermekkatona elleni küzdelemben számos ponton előrelépést hozott a korábbi szabályozáshoz képest. Kritikusai szerint azonban komoly hibájaként róható fel a jegyzőkönyvnek, hogy indokolatlanul különbséget tett (a kormányzati és az ellenzéki erők közti differenciálás mellett) – szemben a korábbi releváns egyezményekkel – a gyerekek önkéntes csatlakozására építő toborzás és a kötelező illetve kényszeren alapuló sorozásuk között.

Kétségtelen, hogy e differenciálás rontott a jegyzőkönyv védelmi szintjén. Bár azt is el kell ismernünk, hogy a toborzásra vonatkozó enyhébb szabályok, azaz az alacsonyabb korhatár szerepeltetése – ahogy fentebb már, más vonatkozásban, megjegyeztem – döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a jegyzőkönyv viszonylag széles körben elfogadottá vált, s immár majd' 130 állam ratifikálta e dokumentumot. Miért számít mégis az eredeti elképzelésekhez, illetve az ideális tervekhez képest visszalépésnek, hogy nem deklarálták egységesen a 18 év alatti gyerekek toborzásának és sorozásának tilalmát? Egyértelmű. Mert sok esetben a formálisan valóban önként a fegyveres erőkhöz illetve csoportokhoz jelentkező gyerekek döntését egyértelműen a kényszerűség valamilyen formája determinálja.¹ Bizonyos esetekben szinte teljesen elmosódik a határvonal: hiszen a gyerekek ugyan *prima facie* önként csatlakoznak a seregekhez, közvetve azonban kétséget kizáróan kényszer alatt állnak, s így lépnek a katonák közé.

Fentiek fényében indokolatlannak és szükségtelennek tartom, hogy a Gyermekjogi egyezmény Fakultatív jegyzőkönyve nem emelte fel 15 évről 18 évre az önkéntes katonai szolgálat korhatárát is, mint ahogy azt megtette a sorkatonai szolgálat esetében.

Igaz ugyan, hogy ellenzéki fegyveres csapatok esetében 18 év alatt egységesen az önkéntes csatlakozást éppúgy kizárta a jegyzőkönyv, mint a kötelező sorozást, de ahogy már

¹

- vagy a szegénység, a nincstelenség elől menekülnek a hadsereghez,
- vagy családjukat a háborúban elvesztve keresnek maguknak oltalmat adó menedéket, és azt a katonák között lelik meg,
- vagy a „toborzók” leölik rokonaikat, barátaikat, s aztán állítják őket „választás” elé, csatlakoznak-e ők is, vagy társaik sorsára jutnak,
- vagy magukat a gyerekeket kényszerítik szomszédaik, iskolatársaik megölésére, akiknek így esélyük sincs visszatérni közösségükbe, s őket már csak a milíciák fogadják be soraik közé.

fentebb megállapításra került, helyesebb lett volna, illetve helyesebb lenne egy esetleges ismételt módosítás esetén a központi és az ellenzéki erők közötti különbségtétel eltörlése, s egyúttal az egységes 18 éves korhatár szerepeltetése minden esetben.

Igaz az is, hogy központi erők esetében számos garanciát is beléptetett a Fakultatív jegyzőkönyv, amelyek biztosítani hivatottak a csatlakozás valóban szabad akaraton alapuló voltát. A védelem azonban akkor lenne teljes, ha felszámolásra kerülne az indokolatlan különbségtétel önkéntes és kötelező fegyveres szolgálat között.

A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma 1998-ban – hasonlóan az 1977-es genfi kiegészítő jegyzőkönyvekhez képest – nem differenciált toborzás és sorozás között. Mindkét esetben egyöntetűen háborús bűncselekménynek nyilvánította a gyerekek fegyveres erőkbe történő fogadását, késztetését vagy kényszerítését. Tény, hogy csupán 15 év alatti gyerekek esetében tette ezt meg. Ahogy a genfi jegyzőkönyvek is pusztán 15 év alatt tiltották, igaz, egységesen, a gyerekek besorozását vagy toborzását a fegyveres erőkbe vagy fegyveres csoportokba. (Az ILO 182. számú egyezménye nem tesz említést toborzásról, pusztán a 18 év alattiak kötelező- illetve kényszersorozását tilalmazza.)

Úgy tűnik, a nemzetközi normaalkotás mára még nem érett meg arra, hogy 18 év alatt egyaránt tiltsa a gyerekek fegyveres alakulatokhoz történő önkéntes és kényszeren alapuló csatlakozását is. (Egyedül a regionális normák között találunk olyan egyezményt, amely egységesen kizárja a 18 év alattiak toborzását és sorozását: az afrikai gyermekjogi charta ugyanis az általános 'recruit' azaz rekrutál kifejezést használja a gyermekkatonákra vonatkozó cikkelyében.) Biztató azonban, ha megvizsgáljuk, hogy a Fakultatív jegyzőkönyv részes felei a szerződés megerősítésekor milyen minimális életkor intézményesítésére vállalkoztak az önkéntes szolgálatra vonatkozóan: döntően ugyanis az aláíró államok 18 évre vállalták felemelni nemzeti hadseregeik esetében a szabad elhatározáson nyugvó csatlakozás korhatárát. Nemzeti szinten így tehát kiegyenlítődik a differenciálás okozta probléma, mivel a részes államok többsége szükségtelennek ítéli a toborzás és a sorozás közötti különbségtételt.

Mindent összevetve: a normaalkotás szintjén fentiek fényében egységes tiltásra lenne szükség 18 év alattiak toborzása és sorozása esetén egyaránt. Más kérdés, hogy az adott eset összes körülményeit mérlegelve, a normaalkalmazás szintjén, a – nemzetközi vagy nemzeti – bíróságok dönthetnek úgy, hogy enyhébb büntetéssel sújtják azt, aki csupán önkéntes gyerekeket fogadott be csapatai közé, mint azt, aki kényszerrel vette rá a gyerekeket a csatlakozásra. Ez azonban már bírói mérlegelés kérdése, amelynek, álláspontom szerint, teret érdemes engedni e körben.

- Kell-e különbséget tenni nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések között a gyermekek védelme szempontjából?

Kíváncsiaként fogalmazható meg az az elvárás is, miszerint azonos védelemnek kellene megilletni a gyermekeket nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején egyaránt. Hiszen a gyermekek szempontjából merőben irreleváns, hogy államok közötti vagy államon belüli fegyveres konfliktus közepette kénytelenek átélni, túlélni gyermekéveiket. Mind háborúk, mind polgárháborúk idején sérülnek jogaik, érdekeik. Különbséget tenni indokolatlan, s egyszersmind – a kiskorúak szempontjából – hátrányos.

A gyerekeket fegyveres konfliktusok idején óvó nemzetközi egyezmények jó része nem differenciál a gyerekek védelme szempontjából a klasszikus értelemben vett háborúk és polgárháborúk között:

<p><i>- vagy eleve egyszerűen csupán fegyveres összeütközésekről rendelkezik a szerződés, így oltalmat biztosító cikkelyei egyaránt vonatkoznak nemzetközi és belső konfliktusokra egyformán:</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - mint a Gyermekjogi egyezmény - az Afrikai gyermekjogi charta - az Emberi jogok módosított arab chartája - az Iszlám gyermekjogi egyezmény - az ILO 182. számú egyezménye
<p><i>- vagy külön említi ugyan a szerződés a nemzetközi és nem nemzetközi összecsapásokat, de a gyerekek védelme szempontjából nem tesz különbséget közöttük:</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - mint a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma

A háborúk áldozatainak védelméről rendelkező genfi egyezmények azonban eltérő szabályokat intézményesítenek a gyermekek védelmére, aszerint, hogy nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusról van-e szó. Fontos mindazonáltal hozzátenni, hogy e megkülönböztetés áthatja a humanitárius jog egészét, s nem a gyermekek védelmének specifikuma. Belátható időn belül nem is várható, hogy megváltozzék e régóta fennálló helyzet: azaz hogy az államok ne ózdkodjanak attól, hogy belső konfliktusaik vonatkozásában kevesebb kötelezettséget vállaljanak, mint nemzetközi összeütközések esetére. 1949-hez képest, amikor csupán pár – a négy genfi egyezményben közös – cikkelyben rögzítették a nem nemzetközi összecsapásokra vonatkozó minimális humanitárius standardokat, ugyan pozitív változást jelentettek az 1977-es kiegészítő jegyzőkönyvek, amikor részletesebb szabályozás alá vették a határokon belüli összetűzéseket, így tehát tagadhatatlanul egyenes ívű a genfi jog

fejlődése: napjainkban azonban továbbra sincs reális esély arra, hogy azonos normákat intézményesítsenek – legalábbis generális szinten – háborúkra és polgárháborúkra egyaránt. S hogy szintén azonos genfi normák kötelezzék az államokat a gyerekek védelme vonatkozásában nemzetközi és belső konfliktusaikban egyformán.

Szükséges mindenesetre azt is hangsúlyozni, hogy kevés olyan hasonló szabályozási területe van a genfi egyezményeknek, amelyek tekintetében oly kicsi eltérés mutatkozna a nemzetközi és a nem nemzetközi összecsapásokra vonatkozó rendelkezések között, mint a gyermekek védelme esetében.

A nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről rendelkező 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvnek a gyermekkatonákra vonatkozó rendelkezéseit példának okáért – a szükséges változtatásokkal – megismétli a nem nemzetközi összecsapásokra vonatkozó II. jegyzőkönyv, és csupán az a kitétel nem került rögzítésre, miszerint 15 és 18 év közötti fiatalok esetén az idősebbek sorozásának kell elsőbbséget biztosítani. A 15 év alatti gyerekek alkalmazása vonatkozásában azonban egyezők – *mutatis mutandis* – a szabályok.

Szintén, az ún. passzív oldal, azaz a háborúk áldozataivá váló gyerekek kapcsán is bőséges védelmet biztosít a II. kiegészítő jegyzőkönyv is polgárháborúk idejére. Bár a szabályozás részletessége, így a vállalt állami kötelezettségek kimunkáltsága alatta marad a nemzetközi összetűzésekre vonatkozó jegyzőkönyvhöz képest (különösen, ha még a túlnyomórészt a nemzetközi háborúkra vonatkozó 1949. évi IV. genfi egyezmény szabályozását is idevesszük)², nem szembeötlő az eltérés, nem feltűnően hiányos a II. jegyzőkönyv által a gyerekeknek biztosított védelem.

<i>AZ I. JEGYZŐKÖNYV RENDELKEZÉSEI A NEMZETKÖZI FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉSEK GYERMEKÁLDOZATAIRÓL</i>	<i>A II. JEGYZŐKÖNYV RENDELKEZÉSEI A NEM NEMZETKÖZI FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉSEK GYERMEKÁLDOZATAIRÓL</i>
- gondozás, támogatás	- rögzíti a II. jegyzőkönyv (szükszavúbban)
- evakuálás a gyermekek érdekében	- rögzíti a II. jegyzőkönyv (szükszavúbban)
- halálbüntetés tilalma	- rögzíti a II. jegyzőkönyv
<i>A IV. GENFI EGYEZMÉNY RENDELKEZÉSEI A FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉSEK GYERMEKÁLDOZATAIRÓL</i>	
- oktatás, nevelés	- rögzíti a II. jegyzőkönyv (szükszavúbban)
- szétszakított családok újraegyesítése	- rögzíti a II. jegyzőkönyv (szükszavúbban)
- egészségügyi és biztonsági zónák	

² Az akkori közös 3. cikk nem tartalmazott előírást a gyerekekre vonatkozóan.

- egészségügyi- és élelmiszersegélyek	
- árvákról való gondoskodás	
- gyermekvédelmi intézmények támogatása	
- kényszermunka tilalma	

Mindazonáltal feltétlenül kívánatos lenne, ha az elkövetkezendőkben, a genfi jog továbbfejlesztése alkalmával megszűnne e minimális különbség is nemzetközi és – a napjainkra egyre jellemzőbb – nem nemzetközi fegyveres összeütközések között a gyermekek vonatkozásában: azonos védelem illetné a kiskorúakat, bármilyen természetű összecsapásról van is szó. (A nemzetközi és a nem nemzetközi konfliktusok közötti szabályozásbeli differenciálás felszámolása mellett tágabb összefüggésben is lehetne természetesen érvelni. Ehelyütt azonban csak a gyermekek szempontjából kívántam érveket felsorakoztatni.)

Annál is inkább indokolt lenne e változás, mert néhány, a gyermekeket fegyveres konfliktusok idején védő nemzetközi szerződés, amelyek ugyan nem tesznek különbséget nemzetközi és belső konfliktusok között, gyakran a genfi normákra visszautalva rónak kötelezettségeket aláíróikra: a humanitárius jog gyerekeket védő rendelkezéseinek betartására kötelezik részes feleiket, illetve arra, hogy a területükön élő gyerekek védelmét a humanitárius nemzetközi jogból fakadó kötelezettségeikkel összhangban biztosítsák.³ Ez a visszautalás így azokba az egyezményekbe is becsempészi a nem nemzetközi összeütközésekre vonatkozó szerényebb szabályokat, amelyek szándékuk szerint nem kívántak különböztetni a gyerekek oltalma szempontjából az egyes összetűzések között.

- Melyik szóhasználat ítéhető helyesnek: tiltott a gyermekek „közvetlen”, „aktív” vagy a minden jelző nélküli felhasználása az összecsapásokban?

A gyermekek katonaként történő bevetését tiltó nemzetközi normák nem egységesek a szóhasználatot illetően:

<i>az 1977. évi I. genfi kiegészítő jegyzőkönyv</i>	az ellenségeskedésekben való „közvetlen” részvételt tilalmazza
<i>a II. genfi kiegészítő jegyzőkönyv</i>	a nem nemzetközi fegyveres összeütközések vonatkozásában jelző nélkül a gyerekek ellenségeskedésekben való részvételét tiltja általánosan

³ Lásd a Gyermekjogi egyezmény releváns passzusát (38. cikk) vagy az Afrikai gyermekjogi charta vonatkozó rendelkezését (22. cikk).

<i>az 1989. évi Gyermekjogi egyezmény</i>	ismételten a „ közvetlen ” kitélt alkalmazza
<i>a 2000. évi Fakultatív jegyzőkönyv</i>	anyaegyezményéhez hasonlóan jár el (a – lényeges – különbség annyi, hogy magasabb életkort állapít meg a közvetlen alkalmazásra vonatkozóan), de csak a részes államok fegyveres erejének tagjai kapcsán; az ellenzéki csapatok esetében már, elhagyva a közvetlen jelzöt, a 18 év alattiak összecsapásokban való általános felhasználását tilalmazza
<i>az ILO 182. számú egyezménye</i>	egyszerűen a gyermekek fegyveres konfliktusokban történő bevetését tekinti a gyermekmunka legrosszabb formái egyikének, s így tiltja azt
<i>a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma</i>	a 15 év alattiak összecsapásokban való „ aktív ” felhasználását minősíti háborús bűncselekménynek
<i>az Afrikai Charta a gyermek jogairól és jólétéről</i>	szintén a „ közvetlen ” jelző alkalmazását preferálja
<i>az Iszlám gyermekjogi egyezmény 2005-ből</i>	általános megfogalmazással operálva a gyermekek fegyveres konfliktusokban vagy háborúkban való részvételének megakadályozásáról rendelkezik

Álláspontom szerint a gyermekkatonáskodás elleni küzdelmet a nemzetközi normák síkján a leginkább a gyerekek bármely jelző nélküli általános bevetésének tilalma szolgálná.

A „közvetlen” jelző alkalmazása ugyanis arra enged következtetni, mintha a gyermekek összecsapásokban való közvetett felhasználása megengedett lenne. Márpedig, egyrészt egyetlen nemzetközi norma sem határozza meg, mi számít direkt és mi indirekt részvételnek az összecsapásokban: s a bizonytalanság természetesen kibúvókat nyithat az általános tilalom alól. Nem egyértelmű, hogy a gyermekek közvetlen felhasználása csupán azt jelenti-e, hogy ténylegesen, felfegyverkezve, aktívan harcoló katonaként részt is vesznek az összecsapásokban, avagy éppúgy direkt részvételnek számít példának okáért az elejtett hadifoglyok őrzése, a lőfegyverek tisztítása, karbantartása, a tábori őrszolgálat teljesítése, a muníció cipelése, a felderítés, az aknatelepítés, a harckocsik vezetése, vagy adott esetben a sereg ellátmányáról való gondoskodás, netán leánygyermekek esetében a „katonafeleség” szerep.

Másrészt, még ha pontos határvonal húzódna is az ellenségeskedésekben való közvetlen és közvetett részvétel között, belátható az is, hogy a gyerekek 18 év alatti indirekt bevetése adott esetben éppúgy közvetlen veszélynek teheti ki életüket, mint a közvetlen bevetés legegyszerűbb példájánál, azaz a frontvonalra küldésük esetében. A társai fegyverét cipelő

vagy a bázis őrzésével megbízott gyerek ugyanis éppúgy célkeresztbe kerülhet, mint aki szó szerint közvetlenül küzd az ellenséges csapatokkal.

Továbbá arról sem feledkezhetünk meg, hogy ha a „közvetlen” jelző alkalmazása révén levonható az a következtetés, miszerint a gyerekek indirekt alkalmazása megengedett az összecsapásokban, ezzel az értelmezéssel könnyen valamennyi gyermek potenciális célponttá válhat a konfliktus által sújtott területeken. Hiszen a szembenálló fél joggal feltételezheti így bármelyik gyerekről, hogy – igaz, csak közvetett módon, de – részt vállal a harcokból, s így, kora ellenére, likvidálandó ellenségnek számít.

A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma a „közvetlen” helyett az „aktív” jelzőt használva minősíti bűncselekménynek a 15 év alattiak összecsapásokban való felhasználását. Ez esetben sem ad azonban a szerződés iránymutatást arra vonatkozóan, mit kell érteni az „aktív felhasználás” kifejezés alatt. Mindenesetre ez esetben bajosan juthatnánk arra a következtetésre, hogy a gyerekek „passzív” felhasználása megengedett lenne a konfliktusokban. Ilyen értelemben ezért inkább támogatható az egyértelműbb és véleményem szerint szigorúbb kötelezettséget teremtő „aktív” jelző szerepeltetése a nemzetközi dokumentumokban, amely egyszersmind tágabb jelentéstartalommal bír, mint a „direkt” jelző, hiszen aktív felhasználásnak számíthat például a gyerekek felderítési, ellátási feladatokkal vagy információszállítással történő megbízása is, amely esetek többnyire közvetett felhasználásként értékelhetők. Hozzáteve mindehhez azonban, hogy az ideális szabályalkotásnak a minden külön jelző nélküli általános tilalom kimondását tartom.

- Bűncselekménynek minősül-e a nemzetközi szokásjog alapján a 15 év alatti gyerekek sorozása, toborzása, összecsapásokban való felhasználása?

Megítélésem szerint ma már a nemzetközi szokásjog alapján is megállapítható magánszemélyek felelőssége 15 év alatti gyermekek toborzásáért, sorozásáért, harcokban történő bevetéséért.

A nemzetközi szokásjog e szabályát a Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-ban elfogadott Római Statútuma kodifikálta elsőként. Lehetne ugyan érveket felsorakoztatni amellet, hogy e norma már 1998 előtt is részét képezte a nemzetközi szokásjognak, véleményem szerint azonban indokolt a Római Statútum elfogadását tekinteni annak az időpontnak, amelytől, s

nem előbb, felvethető magánszemélyek nemzetközi büntetőjogi felelőssége gyerekkatonák alkalmazásáért a szokásjog alapján is.

Egy nemzetközi szokásjogi szabály kialakulása természetesen nem köthető pontos időponthoz. Nem jelenthetjük tehát ki, hogy a gyerekek katonai szolgálatra kötelezésére büntetőjogi felelősséget megállapító nemzetközi szokásjogi norma konkrétan a Római Statútum elfogadásával született volna meg. Sőt, állítható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróságot életre hívó nemzetközi szerződés pusztán inkorporálta a már létező szokásjogi szabályt. Mivel azonban a büntetőjog, legyen szó akár nemzeti büntetőnormákról, vagy éppen a büntető nemzetközi jog világáról, világos kategóriákkal kell, hogy operáljon, márpedig a nemzetközi szokásjog „bennrejlő bizonytalansága”⁴ okán távol áll az egzaktitás követelményétől, ezért a gyerekkatonák alkalmazása vonatkozásában is indokolt a pontos, precíz határok rögzítése.

Véleményem szerint az 1990-es években első lépésként kialakult a gyerekkatonák alkalmazását tiltó szokásjogi szabály, majd, hangsúlyozottan fázisbeli eltolódással, megjelent a tilalomhoz büntetőjogi felelősséget is társító szokásjogi norma is: mivel azonban pontosan lehetetlen lenne ezen új szokásjog megjelenését meghatározni, a legcélravezetőbb megoldásnak azt tartom, ha ezen újonnan jelentkező szokásjogi szabály első írásos rögzítését, azaz a Római Statútum aláírását tekintjük releváns időpontnak. Nyomatékosítom természetesen, hogy csupán az alapvető büntetőjogi garanciák nemzetközi jogra történő extrapolálása követeli meg, hogy egy konkrét szerződés jelölje adott szokásjogi szabály elfogadottságának kezdőidőpontját: más esetekben, amikor nincs szó magánszemélyek büntetőjogi felelősségéről, magától értetődően a nemzetközi szokásjog természetével ütközne a konkrét írásos rögzítés megjelenésének megkövetelése.

Miért fontos ma, az ezredfordulót követő első évtized végén járva tisztázni a gyerekkatonák alkalmazásáért járó nemzetközi büntetőjogi felelősség szokásjogi alapját, pontos kereteit? Két indokból is:

Egyrészt a NORMAN-ügy példája mutathatja, hogy adott esetben ma is kerülhetnek (nemzeti vagy nemzetközi) bíróság elé magánszemélyek 1998 előtt elkövetett tetteikért. A 2002-ben felállított Sierra Leone-i Speciális Bíróság időbeli joghatóságát is 1996-os kezdő dátummal rögzítették. Márpedig – megítélésem szerint, ellentétben az adott ügyben eljáró bírák többségi véleményével – magánszemélyek felelősségét felhívni gyerekkatonák sorozásáért, toborzásáért, összezapásokban való felhasználásáért az e cselekményeket

⁴ Bruhács, János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2008. p. 184.

háborús bűncselekménynek első ízben nyilvánító Római Statútum elfogadását követő időszakra vonatkozóan lehet csupán. Bármennyire is elítélendők a gyerekek sérelmére háború idején elkövetett atrocitások, s egyértelmű kíváncsi ezért a minél szélesebb körű felelősségre vonás, a *rule of law*, a jog uralma mégis azt követeli, hogy a szokásjogból is merítkező büntető nemzetközi jog intézményei a lehető legprecízebb alapokon álljanak.

A másik érv, amiért hangsúlyozni szükséges, hogy gyerekkatonák alkalmazása immár, 1998 óta, szokásjogi megalapozottságot is nyert, szintén egyértelmű: joghatósággal rendelkező – nemzeti vagy nemzetközi – bíróság előtt ma már nem lehet, nincs értelme hivatkozni az állampolgárság vagy az elkövetés helye szerinti állam szerződéses kötelezettségének hiányára. A nemzetközi szokásjog ugyanis szintén, akárcsak egy elfogadott nemzetközi egyezmény, egyéni büntetőjogi felelősséget keletkeztet. Ha nem is írják alá bizonyos államok példának okáért a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumát, annak a gyerekkatonák alkalmazását büntetni rendelő cikkelye a szokásjog alapján ezen államokat is kötelezi. (Az már más kérdés természetesen, hogy ilyen esetben van-e joghatóságát megállapító bíróság.)

A Római Statútummal a gyerekkatonák alkalmazása bekerült a *delicta iuris gentium* kategóriájának szűk körébe, azaz a nemzetközi közösség alapvető érdekeinek, fundamentális értékeinek sérelmét jelentő „nemzetközi bűncselekménnyé” lényegült. S mint ilyen, ha nemzeti szinten elmarad a felelősségre vonás, vagy azért, mert a nemzeti bíróságok képtelenek, vagy mert nem hajlandóak eljárni, a nemzetközi bíróságoknak kell átvenniük az igazságszolgáltatás feladatát. 1998 óta e felelősségre vonásra immár a szokásjog is alapot szolgáltat.

- Legitim célpont a gyerekkatona?

A disszertáció által felvetett egyik legnehezebben megválaszolható kérdés, hogy a gyerekkatonák legitim célpontoknak tekinthetők-e az összecsapások során.

A humanitárius nemzetközi jog gerincét képező, valamennyi genfi normát átható alapmondatból kell kiindulnunk: miszerint katona csak katonát, katonai célpontot támadhat, civilt, civil javakat nem.⁵ Ezen alapvetésből nem csupán az következik, hogy a polgári lakosság (valamint a sebesült, beteg, hajótörött, illetőleg a magát megadó katona) nem

⁵ Kovács, Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. p. 541.

tekinthető ellenségnek, de felvillan az érme másik oldala is, azaz hogy kombattáns kombattánst viszont jogosan támadhat.

Márpedig a fegyvert ragadó kiskorú automatikusan elveszti védett státusát. Hiába illeti az egyik legkiemelkedőbb védelem háború idején a gyerekeket: a kombattánssá vált kiskorú nyomban kikerül a védett személyi körből, s legitim célponttá válik. Bármilyen korú gyermekről is van szó: a katonának állt gyermek – elviekben – mérlegelés nélkül likvidálható. Vagyis, megfordítva, a gyermekkatonákat célkeresztjükbe vevő kombattánsok nem vonhatók felelősségre, s szintén, az állam, amelynek haderejében szolgálnak, nem valósít meg jogsértést, gyermekkatonák támadása esetén.

Különösen összetett problémát jelent, ha a gyermekkorút gerillacsapatok vonják kötelékeik közé. Hiszen a genfi egyezmények szigorúan rögzítik, milyen feltételek teljesülése esetén minősülhet egy partizán, gerilla kombattánsnak. Mindenekelőtt meg kell különböztetnie magát a civilektől, ha máskor nem is, legalább úgymond az ellenség észlelésének kitéve, azaz az összecsapások során, vagy közvetlenül az azt megelőző felfejlődés alkalmával.⁶ Illetve ha ekkor sincs lehetősége a megkülönböztető jelzés viselésére, fegyvereit feltétlen nyíltan kell viselje. De mi a helyzet akkor, ha az irreguláris csapatok között szolgáló kiskorú nem teljesíti a genfi egyezmények e feltételeit? Elfogása esetén viszonylag egyszerű a képlet: kombattánsnak ugyan nem minősül, s így hadifogoly-státust sem nyer, de az 1977. évi I. genfi jegyzőkönyv 77. cikk kimondja, hogy ez esetben is megilleti őt az életkorából eredő különleges védelem.

Problémát más okozhat. Felelősségre vonható-e az a kombattáns, aki magát a polgári lakosságtól meg nem különböztető, illetve fegyvereit nyíltan nem viselő gyermekgerillát öl vagy sebesít meg? Hogyan bizonyítható, hogy a civil ruhás elesett gyermek valóban nem civil volt-e, hanem gerilla? Illetve miként mérlegeljen az a katona, aki tisztában van vele, hogy a vele szemben álló irreguláris csapatok olyan gyerekeket alkalmaznak, akik semmilyen módon nem különböztethetők meg a polgári lakosságtól. Az ilyen helyzet nem csupán a gyermekgerillák ellen (is) küzdő csapatok körében okoz bizonytalanságot, akik nem tudhatják, hogy a velük szemben álló kiskorúak vajon ártalmatlan polgári személyek, vagy ellenkezőleg, felfegyverzett katonák. Ilyen szituáció közepette valamennyi a térségben élő gyermekkori közvetlen veszélybe keveredhet. Hiszen az összeütköző felek minden gyerekre mint potenciális harcosokra tekinthetnek.

⁶ Nagy, Károly: Nemzetközi jog. Püski, Budapest, 1999. p. 622.

Fentiek fényében még nyomatékosabban indokolt felvenni a harcot a gyermekkatonák alkalmazása ellen. A gyerekeket besorozó, toborzó, őket bevető katonák ugyanis megfosztják a gyerekeket a humanitárius jog által diktált minden védelemtől. Közvetlenül azokat, akiket kötelékeik közé vesznek, illetve közvetve azokat is, akik nem ragadnak fegyvert.

- Felelősségre vonható-e, ha igen, milyen formában, egy gyerekkatona az általa elkövetett háborús bűncselekményekért?

Nem egyszerű válaszolni arra a kérdésre sem, kell-e, vagy egyáltalán lehet-e gyerekkatonákat bíróság elé állítani. Miért áll elő ambivalens helyzet? Egyrészt mert mára odáig jutott a nemzetközi jogfejlődés, hogy immár háborús bűncselekménynek számít a gyerekek összecsapásokban való felhasználása, azaz gyerekkatona alkalmazása. Vagyis maga a gyerekkatona is bűncselekmény áldozata. Az a gyerekkatona, aki adott esetben aztán szintén bűncselekményeket követ el a harcok során.

Természetesen fel sem merülhet egy bizonyos kor alatt büntetőjogi felelősségről beszélni. Nemzeti felelősségre vonás esetén az adott ügyben joghatósággal rendelkező állam belső jogszabályai határozzák meg azt, hány éves kortól büntethető az elkövető. Nemzetközi felelősségre vonás esetén pedig a kompetens nemzetközi bíróság státútuma alapján dönthető el, kik állíthatók az igazságszolgáltató fórum elé.

<i>A Nemzetközi Büntetőbíróság ...</i>	... Státútumának 26. cikkelye szerint nem rendelkezik joghatósággal, ha a feltételezett tettes a terhére rótt bűncselekményt 18. életéve betöltése előtt követte el.
<i>A hágai és az arushai ad hoc nemzetközi büntetőtörvényszékek ...</i>	... státútumai nem rendelkeznek az eljárás alá vontak minimális életkoráról (így voltaképpen az ügyész mérlegelésére van bízva, hány éves kor betöltésétől indít eljárást).
<i>A Sierra Leone-i Speciális Bíróság ...</i>	... Státútumának 7. cikkelye szerint az elkövetés időpontjában 15. életévét be nem töltött személyek esetében nem rendelkezik joghatósággal.

Nem csupán bizonyos életkor be nem töltése lehet azonban akadály a gyermekkatonák büntetőjogi felelőssége megállapításának. Gyakran előfordul ugyanis, hogy a fiatalokat társaik – annak érdekében, hogy leküzdjék félelmeiket, hogy ne gondoljanak arra, milyen kegyetlenségeket követnek el, vagy hogy ne érezzék a fájdalmat – folyamatosan

kábítószerekkel látják el. Így beszámítási képességük híján – nem önhibából eredő bódult állapotban – szintén büntethetőséget kizáró ok forog fenn, felelősségre vonásuk tehát kizárt.

Ugyancsak nem lehet szó azon gyermekkatónák felelősségre vonásáról sem, akik cselekményeiket kényszer vagy fenyegetés hatására követik el. Márpedig gyakorta ez a helyzet: nincs más reális választásuk, mint részt venni az öldöklésekben.

Azon gyermekkatónák esetében azonban, akik betöltötték a büntethetőségi korhatárt, akik nem kényszer hatására vagy kábítószer befolyása alatt cselekedtek, vagyis akik beszámítási képességük teljes birtokában követtek el bűncselekményeket, természetesen nincs akadálya annak, hogy cselekményeikért nemzeti vagy nemzetközi bíróság felelősségre vonja őket. Két szempontra mindazonáltal feltétlenül figyelemmel kell lenni.

Egyrészt nem szabad elfeledkezni arról, hogy a gyermekkatónák maguk is áldozatai a fegyveres konfliktusoknak. Ha a bírák úgy ítélik is meg, hogy bűncselekményeikért viselniük kell az egyéni felelősséget, büntetésük kiszabásánál külön gondot kell fordítani rehabilitációjukra és reintegrációjukra is. Azaz szabadságvesztés büntetésük letöltése idején gondoskodni kell iskoláztatásukról, arról, hogy szakmát kapjanak a kezükbe, adott esetben pszichológiai szaksegítséget kell részükre biztosítani annak érdekében, hogy fel tudják dolgozni az átélt vagy végrehajtott borzalmakat, vagyis egyszerűen fogalmazva: meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy a börtönévek után ne ugyanott folytassa és ne ugyanoda jusson vissza a korábbi gyermekkatóna, hanem visszailleszkedve a társadalomba új életet kezdhessen.

A másik szempont, amire feltétlen figyelemmel kell lenni a gyerekkatónák által elkövetett háborús bűncselekmények esetében történő felelősségre vonásnál: hogy a fiatalok büntetőeljárására speciális szabályok alkalmazandók. Életkori sajátosságaik a felnőttekre vonatkozó általános szabályoktól való eltérést követelnek meg akár a kényszerintézkedések terén, akár a bizonyítás során, akár a védők alkalmazása kapcsán, akár a speciális szakértők kinevezésénél, akár a nyilvánosság kizárására vonatkozóan, akár a szankciók kiszabásánál, akár az eljáró tanács összetételére vonatkozóan stb.

Kizárni tehát, véleményem szerint – a kellő garanciák betartása mellett (amelyek közül a legfontosabbakat 37. cikkében a Gyermekjogi egyezmény is rögzíti) – nem lehet a gyerekkatónák felelősségre vonását. Fontos szempont mindazonáltal, hogy az ellenük mint vádlottak ellen folytatott eljárást minden esetben követnie vagy megelőznie kellene az őket besorozó, frontvonalra küldő parancsnokaik számon kérésének is. Utóbbiaknak számolniuk

kell nemcsak a gyerekek besorozásáért, bevetéséért, de a parancsnoki felelősség elve alapján azokért a bűncselekményekért is, amelyeket felügyeletük alatt a gyerekkatonák követtek el.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy ha gyerekkatonák esetében nem kellene számolni a felelősségre vonás lehetőségével, ennek egyenes következménye lehetne, hogy épp a gyerekeket bíznák meg a legkegyetlenebb feladatok teljesítésével, számítva arra, hogy őket úgyszemint lehet tetteikért utóbb számon kérni. Az általános „amnesztia” lehetősége így magukra a gyerekekre ütne vissza: hiszen a konfliktusban álló felek mindegyike tisztában lenne azzal, hogy épp a gyerekek a legveszélyesebb ellenségeik, akiket gondolkodás nélkül ki kell iktatni. Következésképpen a gyerekek érdekében meghirdetett szabályok épp ellenkezőleg a gyerekeknek okozhatná a legnagyobb hátrányokat.

Mindent összevetve a – beszámítási képességük birtokában cselekvő – gyerekkatonáknak is számolniuk kell azzal, hogy a nemzetközi emberi jogokat és a humanitárius jogot sértő cselekményeikért bíróság előtt kell felelniük. Ezt diktálja többek között az áldozatok érdeke, de az általános illetve a speciális prevenció szempontja is. Azaz a gyermekkatonáknak is – hasonlóan a köztörvényes bűncselekményeket végrehajtó fiatalok bűnelkövetőkhöz – tisztában kell lenniük azzal, hogy cselekményeik nem maradhatnak következmények nélkül.

Fontos megjegyezni végül, hogy nemzetközi norma nem rendelkezik speciálisan a gyermekkatonák mikénti felelősségre vonásáról. A Gyermekjogi egyezményhez fűzött Fakultatív jegyzőkönyv sem tesz említést e kérdésről. Éppígy a genfi normák is hallgatnak a gyermekkatonák ellen folytatott büntetőeljárásról. Példának okáért arról, hogy hány éves kortól kell felelnie a gyermekkatonának tetteiért. (Az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények 1996. évi kódex-tervezete sem foglalt állást a büntethetőség alsó korhatáráról.)⁷ E kérdésre tehát a fiatalok elkövetőkre vonatkozó általános nemzetközi standardok irányadóak.⁸

⁷ A Gyermekjogi Bizottság sem deklarált általános irányadó korhatárt a büntethetőség vonatkozásában: pusztán annyit tett a testület, hogy bizonyos nemzeti standardokat – 7 évet, 8 évet, sőt még a 14 évet is – túl alacsonynak minősített.

⁸ Lásd a Gyermekjogi egyezmény 3. valamint 37. és 40. cikkelyeit. Lásd a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 10. cikkelyét és a 14. cikk 4. pontját. Vagy lásd az ún. „Beijing Szabályokat”, azaz az ENSZ Közgyűlésének 40/33. számú határozatát 1985-ből.

- Kapcsolódjanak-e egymáshoz a törvényi szinten számos területen – büntethetőség, kötelező oktatás, hadkötelezettség, választójog stb. – meghatározott irányadó életkorhatárok? Összhangba kell-e hozni e standardokat?

Az egyes államok nemzeti jogrendszereik keretei között seregnyi különböző területre vonatkozóan állapítanak meg irányadó korhatárokat. A témánk szempontjából releváns hadkötelezettség alsó korhatára mellett ilyen normatív cezúrákként jelennek meg az egyes belső jogszabályokban:

- a büntethetőségi korhatár,
- a választójogi korhatár,
- az iskolakötelezettség felső korhatára,
- a munkavállalás alsó korhatára,
- a polgárjogi cselekvőképesség korhatára,
- a házasságkötési korhatár,
- az ún. beleegyezési korhatár,⁹
- a szeszesital- vagy dohányáru-fogyasztás korhatára,
- a gépjárművezetés alsó korhatára,
- a műtéti beleegyezésre vonatkozó nyilatkozattétel alsó korhatára,
- a korhatár arra vonatkozóan, mikortól illeti meg az örökbefogadottat a jog a vérszerinti szülei adatainak megismerésére, és még lehetne tovább sorolni a különböző jogterületekről vett példákat.

Természetesen teljességgel indokolatlan lenne megkövetelni e számos eltérő célt, másféle értékeket és másfajta érdekeket szolgáló jogszabályi életkorcezúrák egységesítését. Ellenkezőleg, lehetőséget kell adni arra, hogy az egyes jogterületek – polgári jog, büntetőjog, családjog, munkajog stb. – a saját rendeltetésüknek, egyéni értékrendjüknek, belső követelményeiknek megfelelően „finomhangolják” e szabályokat. Arra azonban feltétlen ügyelni kell, hogy összhang, harmónia legyen e gyakran törvényi szinten szabályozott, s szintén igen gyakorta eltérő életkort relevánsnak tekintő standardok között.

Mit jelent mindez szűkebb témánk vonatkozásában? Elsőként egy banális példával élve: hogyan lehet sorkatonai szolgálatra kötelezni azt a fiatalt, aki – miközben fegyverforgatásra alkalmasnak találtatott – alkohol-vagy dohányárut törvényi tiltás alapján még nem vásárolhat?

⁹ Az ún. beleegyezési korhatár büntetőjogi kategória. Aki ezen életkort be nem töltött személlyel létesít szexuális kapcsolatot, bűncselekményt követ el. Lásd a Magyar Alkotmánybíróság 36/2000. (X. 27.) számú határozatát.

Vagy egy komolyabb példát véve: besorozható-e az a kiskorú, aki még iskolaköteles, azaz alkalmazható-e már a hadseregben, miközben még tankötelezettség terheli? S szintén: miért nem választhat és válaszható a helyi vagy országos választásokon az a fiatal, akinek mindeközben elfogadják jelentkezését a hadseregben, vagy ráadásul kötelezően be is sorozzák? Miért kell még várnia a jogosítványra annak, aki már saját alárendeltjeit vezeti az összecsapásokban? Miért kötött szülői beleegyezéshez a kiskorún végrehajtott műtét, ha ugyanezt a kiskorút belső jogszabályok felhatalmazzák, hogy az ellenségnek mint kombattáns ártson? Hogyan bízható meg harci feladatokkal az, akinél a nemzeti büntetőtörvénykönyv alapján életkorából adódóan beszámítási képesség nem vélelmezhető? Miként teljesítse felelősen az a parancsot, netán mint társai vezetője, miként adhatna parancsot az a gyerekkatona, aki egyébiránt a polgári jog szabályai szerint érvényes jognyilatkozatot sem tehetne cselekvőképességének hiánya vagy korlátozottsága okán?

Fenti példákat két ok miatt citáltam. Egyrészt érzékeltetni szerettem volna az összhang fontosságát a jogszabályi szinten meghatározott különböző életkorvezérlések között: egymásra tekintettel, az összefüggésekre figyelemmel érdemes és szükséges a nemzeti jogrendszeren belül az egyes jogágak irányadó korhatárait rögzíteni. Másrészt erősíteni kívántam a 18 év mellett szóló érvek sorát, mint amely kor betöltése után lehetne csak – álláspontom szerint – engedélyezni a fiatalok kötelező sorozását illetve önkéntes toborzását egyaránt. Megítélésem szerint ugyanis a fent felsorolt korhatárok közül az egyik legmagasabbnak a hadkötelezettségre vonatkozó alsó korhatárnak kellene lennie minden belső jogrendszerben. Máskülönben sérül a józan ész, a logika, az ésszerűség követelménye.

- Hogyan kapcsolódik a nemzetközi munkajog világa a gyerekkatonáskodás jelenségéhez, az ellene folytatott küzdelemhez?

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1999-ben, 182. számú egyezményében a gyermekek kényszer- vagy kötelező sorozását a gyermekmunka legrosszabb formái egyikeként határozta meg, s mint ilyent, a részes államokat e tevékenység betiltására, felszámolására szólította fel. Az ILO e – közel 170 állam által ratifikált – munkaügyi egyezményben a gyermekek katonakénti alkalmazását a rabszolgasághoz hasonlítva, annak egy formájaként, megnyilvánulásaként minősítette tilalmazandónak.

Felmerülhet a kérdés, előbbre viszi-e a jogi tilalom rendszerét ez a megoldás: azaz valóban szerencsés döntésnek bizonyult a gyermekek katonaként történő alkalmazását „egy kalap alá venni” a rabszolgasággal, illetve a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatokkal? Ez az „összemosás” nem bizonyul a célokkal szemben épp ellenkezőleg kontraproduktívnak?

Rögtön leszögezném, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet hatalmas lépéssel járult hozzá a gyermekkatonáskodás felszámolása elleni küzdelemhez, amikor 1999-ben, elsőként a generális nemzetközi szerződések között, 18 év alatti személyekre vonatkozóan deklarált tilalmat a kényszer- vagy kötelező sorozásra vonatkozóan: szakítva az addig töretlenül érvényesülő 15 éves korhatár előírásával. Az ILO kész volt eredeti elképzeléseit felülvizsgálni, és az NGO-k nyomására számos irányból érkező felkéréseknek, felszólításoknak eleget téve a gyermekkatonák alkalmazását is bevette formálódó szerződése rendelkezései közé, s azt a gyermekmunka legrosszabb formái egyikeként tiltólistára tette. Akkor a Munkaügyi Szervezetnek ezt a döntését – az eredetileg tervezett normaszöveg megváltoztatását – örömmel üdvözölte valamennyi, a gyermekkatonáskodás felszámolása érdekében felszólaló s fellépő fórum.

Ildomosabb lett volna azonban, megítélésem szerint, ha a gyermekek sorozását mint önállóan tilalmazandó cselekményt szabályozták volna, s nem mint a rabszolgaság egy megnyilvánulását. Azaz a 182. számú ILO-egyezmény megszövegezői akkor jártak volna el minden szempontból helyesen, ha a jelenleg hatályos három helyett (legalább) négy csoportban tárgyalták volna a gyermekmunka legrosszabb formáit: egyrészt a gyermekek rabszolgaként történő alkalmazását, másrészt prostitúcióra vagy pornográfiára kényszerítését, harmadrészt kábítószer-kereskedésre történő felhasználásukat, és negyedikként, külön kategóriaként, fegyveres harcokban történő bevetésüket.

A gyermekek katonakénti alkalmazása ugyanis annyira speciális kihívás, annyira egyedi kérdéseket felvető és sajátos válaszokat igénylő kérdés, ami ellen nem lehet, legalábbis hatékonyan, ugyanazokkal az eszközökkel küzdeni, mint példának okáért az adórszolgaként dolgoztatott, vagy kényszermunkára ítéltett gyermekek helyzetének kezeléséért. (Ugyanez vonatkozik, megítélésem szerint, a gyermekkereskedelemre is, amelyet szintén közös nevező alatt tárgyal az egyezmény a rabszolgasággal illetve a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatokkal. A kapcsolódási pontok, az átfedések persze vitathatatlanok, mégis indokoltabb lenne e kérdések külön szerepeltetése, s legfőképpen: az ugyan összefonódó, mégis eltérő természetű problémák külön kezelése.)

Ráadásul az ILO-egyezmény azzal, hogy a gyermekkatónák alkalmazását a rabszolgasághoz hasonlítja, ami fogalmából adódóan feltételez egy kényszerítő elemet, kizárja egyúttal, hogy a 18 év alattiak toborzására is vonatkozzon az általa intézményesített tilalom. Ez mindazonáltal feltételezhetően szándékolt célja volt az egyezmény megfogalmazóinak: hiszen a ma hatályos szerződésszöveg is egyértelműen csak a kiskorúak kötelező- illetve kényszersorozását tiltja: a – (gyakran csupán látszólag) önkéntességen alapuló – toborzásról nem ejt szót ma sem a szerződés.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a fent említett hibák-hiányosságok ellenére a 182. számú ILO-egyezmény tagadhatatlanul nagyot lendített a gyermekkatónáskodás elleni nemzetközi törekvéseken. Mert igaz ugyan, hogy hagyhat kívánnivalót (és egy esetleges revízió alkalmával módosítani valót¹⁰, vagy épp az átültető nemzeti törvényhozók számára korrigálni valót) a szerződés szerkezeti megoldása, mégis összehasonlíthatatlanul nagyobb az az előny, amelyet az biztosít, hogy immár több lábbon áll a gyermekkatónák sorozását elítélő nemzetközi eszközrendszer: humanitárius, emberi jogi és büntetőjogi nemzetközi egyezmények mellett munkajogi szerződésre is hivatkozni lehet jogsértés esetén.

- Miként érvényesíthetők és érvényesítendők a gyermekjogok a gyermekkatónákat alkalmazó hadurak felelősségre vonása során?

Dolgozatom számos ponton hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a fegyveres konfliktusok idején gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények felelőseit utolérje a számonkérés: akár nemzeti, akár nemzetközi jogszabály alapján, akár nemzeti, akár nemzetközi bíróság előtt. Nem csupán ezen eljárások jelentőségét szükséges azonban kiemelni: érdemes szólni arról is, milyen feltételek támaszthatók a felelősségre vonást szolgáló e processzusokkal szemben. Azaz: mire kell ügyelni a gyermekeket is – mint sértetteket, vagy mint tanúkat – érintő bírói eljárások során? Véleményemet az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának 2005-ben megfogalmazott, a bűncselekmények gyermekkorú áldozatainak és tanúinak jogvédelmére vonatkozó irányelvei fényében ismertetem. Lássuk a legfontosabb szempontokat:

¹⁰ Maga az egyezmény is megjegyzi 4. cikkelyében, hogy a munkáltatói és a munkavállalói csoportokkal történő egyeztetést követően időszakonként felül kell vizsgálni a szerződés által adott meghatározást, s szükség szerint revízió alá kell venni a gyermekmunka legrosszabb formáiról adott irányadó felsorolást.

- ha gyermekkatonák alkalmazásáért vannak felelősségre háborús bűnösöket: ügyelni kell arra, hogy a tanúként vagy sértettként meghallgatott gyerekek – életkori sajátosságaiknak megfelelően – kellő tájékoztatást kapjanak az eljárás rendeltetéséről, jelentőségéről, menetéről, illetve az abban betöltött saját szerepükről, feladataikról, jogaikról;
- gyerekek tanúkénti meghallgatása során figyelemmel kell lenni életkorukból, érettségükből adódó sajátosságaikra;¹¹
- gondoskodni kell a tanúvallomást tevő gyermekek biztonságáról: ha szükséges, anonim tanúként kell sort keríteni meghallgatásukra, illetve ha indokolt, gyámot kell melléjük kijelölni érdekeik védelmére;
- a nyomozást végző – nemzeti vagy nemzetközi – ügyészek együtt kell működni gyermekvédelmi szakemberekkel munkája során;
- a kegyetlenségeket megélt vagy végrehajtott gyerekkatonák meghallgatása során indokolt pszichológus igénybe vétele is: aki segít a történetek feltárásában és feldolgozásában is;
- a szexuális bántalmazás áldozatául esett leánygyermek esetében különösen körültekintően kell eljárni a vallomás megtételekor;
- alapvető követelmény természetesen, hogy a gyerekek sérelmére elkövetett minden bűncselekmény kapcsán alkalmat kell adni a gyerekeknek, hogy véleményüket szabadon kifejtthessék, s azt figyelembe is vegyék;
- az adott ügyben magát érintettnek tekintő gyerekek számára lehetővé kell tenni minden lehető módon az eljárásban való részvételt;
- azokat az ügyeket, amelyekben gyerekek is érintettek, tanúként vagy a sértetti oldalon, a lehető legkisebb késlekedés nélkül kell elbírálni;
- fontos végül hangsúlyozni, hogy a bíróságokon támogatni kell a gyerekeket abban, hogy a sérelmükre elkövetett bűncselekményekért megfelelő jóvátételt kapjanak;
- jogaik, érdekeik hatékony védelme érdekében lehetőség szerint biztosítani kell a gyerekek számára az ingyenes jogi segítségnyújtást;
- összegezve: a gyerekek mindenek felett álló érdekének elve kell, hogy áthassa a sérelmükre elkövetett bűncselekmények vádlottjainak felelősségre vonását; a legelső eljárási cselekménytől a legutolsóig.

¹¹ Pusztán példának okáért: indokolt sűrűbben szünetet tartani a meghallgatás során, kerülni kell a szakzsargont, azaz a gyerek által érthető nyelven kell fogalmazni, lehetőséget kell biztosítani arra, hogy családtagok is elkísérhessék a gyermeket stb.

- Miért kezelik gyakran együtt a nők és a gyermekek háború idején való védelmének kérdését különböző nemzetközi dokumentumok, és miért lehet indokolt ez az összekapcsolás?

Megítélésem szerint bizonyos esetekben messzemenőig indokolt a háború által sújtott gyermekek helyzetét összekapcsolni a nők védelmével, sok esetben pedig kiemelkedő szükség van a csak a gyermekekre fókuszáló önálló szabályozásra is.

Miért tekinthető megalapozottnak a nők és gyerekek védelmének háború idején történő együttes kezelése? Egyrészt mivel – az idősök mellett – klasszikusan e személyi kör számít a polgári lakosság legveszélyeztetettebb, legkiszolgáltatottabb rétegének. S mint ilyen, azonos alapokon nyugodhat a szabályozás.

Indokolhatja továbbá a nők és gyermekek együttes jogszabályi védelmét, hogy jellemzően, főként háború idején, a gyerekekről a nők, asszonyok, anyák gondoskodnak. Különösen nem lenne értelme a várandós, a gyermekágyas, illetve a kisgyermeket nevelő anyák és gyerekeik külön történő oltalmazásának. Ez esetben voltaképpen a gyerekek köré kétszeres védelmet húznak: direkt formában a kifejezetten őket érintő szabályozással, illetve közvetetten a róluk gondoskodó anyák védelmével. Ezt az alapállást vallja magának példának okáért:

<i>a IV. genfi egyezmény</i>	- az egészségügyi és biztonsági zónák létesítése vonatkozásában - a terhes és gyermekágyas asszonyok esetében az ostromlott területekről történő kimenekítés, vagy az alapvető élelmiszerek biztosítása vonatkozásában - a védett személynek minősülő terhes és kisgyermekes nők állampolgárokéval megegyező preferenciális elbánása vonatkozásában - az internált várandós és kisgyermeket nevelő nők szabadon bocsátása vonatkozásában stb.
<i>az I. genfi kiegészítő jegyzőkönyv</i>	- amely azonos fejezetben belül tesz említést a nők és gyerekek védelméről
<i>a II. genfi kiegészítő jegyzőkönyv</i>	- amely az I. jegyzőkönyvhöz hasonlóan megtiltja a halálbüntetés végrehajtását terhes és kisgyermekes anyákon
<i>az ENSZ Közgyűlése</i>	- amely már 1974-ben a nők és gyermekek fegyveres konfliktusok idején való közös védelméről fogadott el nyilatkozatot
<i>az ENSZ Biztonsági Tanácsa</i>	- amely határozataiban szintén gyakran együtt kezeli a nők és gyermekek jogainak védelmét konfliktusok idején

<i>az Iszlám Konferencia Szervezete</i>	- amely 1990-ben megfogalmazott emberi jogi nyilatkozatában együttesen tiltja a gyermekek és a nők (valamint az idősek) életének kioltását fegyveres konfliktus idején
<i>az Afrikai Unió</i>	- amely 1990-ben született határozatában szintén együtt szól a háborúk nőkre és gyermekekre gyakorolt hatásainak mérsékléséről

Más esetekben azonban az a kíváncsi, ha a gyerekek védelméről önállóan szólnak a nemzetközi normák. Hiszen a kiskorúak egyedi igényei, egyedi szükségletei megkövetelik a kifejezetten csak rájuk koncentráló szabályozást. Mint láttuk, ezen elvárásnak ma már számos nemzetközi dokumentum igyekszik megfelelni.

- Indokolt-e a leánygyermekre – mint a háborúk (potenciális) áldozataira – vonatkozóan az általános szabályoktól eltérő normákat intézményesíteni?

Álláspontom szerint: igen, szükség van arra, hogy a leánygyermek speciális igényeire speciális szabályok reagáljanak. Sok esetben természetesen nem tehető és nem is szükséges különbséget tenni nemük alapján a gyerekek között a háborúk negatív hatásait illetően. Vannak azonban olyan jogsértések, olyan érdeksérelmek, olyan bűncselekmények, amelyek vagy egyedül, vagy ha nem is kizárólag, de jóval nagyobb arányban a leánygyermek körében fordulnak elő, s őket érintik a legsúlyosabb mértékben. Így különösen:

- a lánygyermek válnak kimagasló arányban erőszakos közönség áldozataivá	→ <i>gyakorta a háborús stratégia részeként, a polgári lakosság terror alatt tartásának eszközeként folyik a nők és leánygyermek elleni szisztematikus nemi erőszak,</i>
- a lánygyermek válnak az erőszak következményeként HIV/AIDS fertőzötté	→ <i>az UNICEF felmérése szerint 17 országból, ahol 100 ezernél több gyermek maradt az AIDS következtében árván, 13 ország konfliktus sújtotta területnek számít,</i> → <i>a gyerekek között pedig – biológiai és társadalmi tényezők okán – egyre nagyobb arányban a lányok fertőződnek meg,</i> - <i>az ENSZ Főtitkárának jelentése szerint Afrikában példának okáért háromszor nagyobb az esélye, hogy egy lány vagy nő váljék AIDS-vírus hordozóvá, mint férfi,</i> - <i>ráadásul mivel – szintén a Főtitkár jelentése szerint – a katonák között háromszor-négyszer több a HIV-fertőzött, mint a civil lakosság körében, a katonák között élni kénytelen leánygyermek még inkább ki vannak téve a fertőzésveszélynek,</i>

- a lánygyerekeknek kell szembesülniük a kényszerterhesség okozta traumával	→ <i>kényszerterhesség áldozatává válik, aki nemi erőszak eredményeként teherbe esik, s akit addig tartanak fogva, míg már nem lehet sort keríteni a nem kívánt terhesség megszakítására,</i> → <i>gyakorta e bűncselekmény hátterében a lakosság etnikai arányai megváltoztatásának szándéka áll,</i>
- a lánygyerekeket kényszerítik prostitúcióra	→ <i>ami természetesen, mint a rabszolgaság egyik formája, tiltott és büntetendő,</i>
- a lánygyermeknek válnak szexuális kizsákmányolás áldozatává	→ <i>azaz saját maguk vagy családjuk boldogulása érdekében kénytelenek eltűnni a nemi abúzust a hatalmukkal visszaélő menekülttáborok őreitől, határőröktől, békefenntartóktól, humanitárius segélyek elosztóitól, hivatalnokoktól, rendőri vagy katonai szervektől,</i>
- a lánygyermeknek gyakori célpontjai konfliktusok idején az emberkereskedőknek	→ <i>akik kihasználva a konfliktus sújtotta térségben uralkodó káoszt, fejtelenséget, a magára hagyott gyerekek kiszolgáltatottságát, virágzó iparként űzik a gyakran prostitúciós célok által motivált emberkereskedelmet,</i>
- a lánygyerekek esetében is számolni kell a fegyveres erőkre való sorozásuk veszélyével (mivel azonban más indokok vezérelhetik toborzóikat, illetve más következményekkel járhat a hadseregben való szolgálatuk, indokolt lehet az őket illető külön figyelem)	→ <i>1990 óta az ezredfordulót követő évtized közepéig majd' 60 országban vettek részt lánygyerekek fegyveres konfliktusokban,</i> → <i>a lányok általában paramilitáris illetve ellenzéki fegyveres csapatok kötelékei közé kerülnek, de gyakran kormányerők is igénybe veszik szolgálataikat,</i> → <i>világszerte mintegy 10-30% körülire teszik a gyerekkatonák között a lányok arányát,</i>
- szorosan összefügg a seregbe kényszerített leánygyermek problémájával, hogy e gyerekek nagy részét kényszerházasságra szorítják	→ <i>a besorozott lányok közül rengetegen egy katona „feleségévé” vagy több katona szexuális rabszolgaivá válnak,</i> → <i>a megszökött vagy szabadon bocsátott volt lánykatonáknak, főként, ha az időközben született gyerekekkel térnek vissza közösségükbe, rengeteg akadállyal kell szembesülniük az újrakezdés során</i> - <i>nincs aki gondoskodjon róluk vagy gyermekükről, hiszen vérszerinti apjuk vagy nem ismert, vagy odaveszett a harcokban, vagy épp tőle szöktek meg mint fogva tartójuktól,</i> - <i>kevés az esélyük a családalapításra, vagy mivel elvesztették érintetlenségüket, vagy mert továbbra is mint „férjezettre” tekintenek rájuk,</i> - <i>gyermekük pedig, aki gyakorta erőszakos közöselés eredményeként fogant, további nehézségekkel kénytelen szembesülni, mert vagy a közösségük, vagy saját édesanyjuk nem fogadja el őket, mint önmagán letörölhetetlen stigmát hordozó gyereket</i>

Véleményem szerint e sajátos kihívásoknak megfelelni nem elegendők a gyerekekre vonatkozó általános szabályok, intézmények. A leánygyermek speciális igényei speciális válaszleépéseket követelnek.

Egyrészt a normaalkotás szintjén. Törekedni kell arra, hogy a leánygyermek köré „többfedelű” védelem épüljön. A sajátos problémákra vonatkozó szabályalkotással jogaik, érdekeik így több oldalról megerősítést nyerhetnek, hiszen oltalmazzák őket:

- a polgári lakosságra vonatkozó általános humanitárius szabályok,
- a kisgyermeket nevelő anyákat és a várandós nőket védő rendelkezések,
- a gyermekeket háború idején védő normák,
- illetve akár a kifejezetten a leánygyermek igényeire reagáló paragrafusok is.

A jogalkotás révén megteremtett többkomponensű védelmet természetesen ki kell, hogy egészítsék a kifejezetten a leánygyermekre koncentráló gyakorlati lépések is. Külön figyelmet kell szentelni e speciális személyi kör számára példának okáért:

- mind a konfliktusokat követő újjáépítés (egészségügyi, oktatási, szakképzési rendszer helyreállítása) során,
- mind a konfliktusok idején erőszakos közönség sértettjévé vált gyermekek rehabilitációját szolgáló programok keretében,
- mind a fegyveres erők, a békefenntartó alakulatok, a menekülttáborok személyzete, a humanitárius egységek stb. tagjainak kiképzésekor, oktatásakor,
- mind a leánygyermek (például a HIV vírussal kapcsolatos) ismereteinek bővítését célzó projektek megszervezésekor,
- mind a volt gyerekkatonák társadalomba való visszavezetését célzó intézkedések meghozatalakor és végrehajtásakor,
- mind a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények felelőseinek számon kérésekor.

Tovább görgetve ez utóbbi tételt: biztosítani kell, hogy a konfliktusok idején leánygyermekkel szemben végrehajtott büntettek elkövetőit utolérje a felelősségre vonás; akár nemzeti, akár nemzetközi bíróságok által. Számos nemzetközi bíróság már példát is statuált e körben:

- ha csupán a normák szintjét nézzük, kijelenthető, hogy példának okáért a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma emberiség elleni illetve háborús bűncselekménynek minősíti az erőszakos közönséget, a szexuális rabszolgaságot, a prostitúcióra kényszerítést, a kényszerterhességet, illetve a szexuális erőszak bármely más súlyos formáját, így természetesen a nemi erkölcs ellen a leánygyermek sérelmére elkövetett bűncselekményeket is,

- az 1990-es években felállított két ad hoc nemzetközi büntetőtörvényszék érvényesítette is státútumának e tárgyú rendelkezéseit,
- az arushai törvényszék az erőszakos közöszülésben és más nemi bűncselekményben bűnösnek talált vádlottak felelősségét népirtás büntetében mondta ki,
- s szintén a hágai törvényszék is történelmi precedenst alkotott, amikor az erőszakos közöszülés büntetettét a genfi egyezmények alapján a háború törvényei és szokásai megsértésének, valamint a kínzás egyfajta megvalósulásának értékelte,

- a kényszerprostitúció mint háborús bűncselekmény elismerése már a japán katonák által a II. világháború idején „használt” és kihasznált, eufemisztikusan ún. kéjhölgyeknek (*comfort women*) nevezett közel 200 ezer fiatal nő kapcsán megtörtént, akiknek többségét a japánok megszállta területeken – Koreában, Kínában, Thaiföldön, Burmában, a Fülöp-szigeteken, Malajziában, Vietnámban, Tajvanon, Indonéziában – családjajuktól, otthonaikból ragadtak el a katonák szolgálatára (egy becslés szerint a bordélyházba kényszerített koreai nők 80%-a 14-18 év közötti fiatal volt),

- a kényszerházasságot mint fegyveres konfliktus idején üldözendő bűncselekményt elsőként a volt jugoszláv tagköztársaságok területén elkövetett háborús bűncselekményeket vizsgáló nemzetközi törvényszék ügyésze szerepeltette vádiratában: az Ügyész v. KVOCKA ügy kapcsán,
- a Sierra Leone-i Speciális Bíróság Ügyészi Hivatala már mint emberiesség elleni bűncselekményt kezelte e büntetett,
- a ruandai ad hoc törvényszék pedig az AKAYESU ügyben¹² megállapította, hogy a kényszerházasság kínzást is megvalósíthat: kínzásnak minősül ugyanis, ha a nekik ellenálló leánygyermeket maguk közé ragadni kívánó katonák a sértettet arra kényszerítik, hogy szemtanúja legyen családtagjai lemészárlásának; ha nem tart önként velük, s vállalja így a kényszerházasságot, végig kell néznie családjá megsemmisítését.¹³

¹² ICTR Judgement. Prosecutor v. Jean Paul Akayesu. 2 September 1998. Case No. ICTR-96-4-T para. 597, 687.

¹³ Mazurana, Dyan – Carlson, Kristopher: The girl child and armed conflict. Recognizing and addressing grave violations of girls’ human rights. United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) in collaboration with UNICEF. Expert Group Meeting. Elimination of all Forms of Discrimination and Violence Against the Girl Child. Florence, Italy, 25-28 September 2006. pp. 3-13.

- Hogyan érhető el a gyerekek oltalmára emelt egyre kiterjedtebb nemzetközi normaanyag betartatása, illetve a betartás ellenőrzése? Milyen formában működhet egy hatékony monitoring rendszer?

A gyermekek köré fegyveres konfliktusok idejére védőhálót, védőernyőt felhúzni igyekvő nemzetközi normáknak ugyanazokkal a nehézségekkel kell szembesülniük, amelyekbe általában a háborúk idején a nem kombattánsok védelmére rendelt szabályok ütköznek. Nem meglepő például, hogy az egyik legkiterjedtebb és legkimunkáltabb rendszerrel rendelkező humanitárius nemzetközi jogot, bőséges és részletes normaanyaga ellenére, AUSTIN nyomán a nemzetközi jog „legtörékenyebb területének” tartják.¹⁴

Ne feledjük, a disszertációban bemutatott nemzetközi normarendszert fegyveres konfliktusok idején kell, kellene alkalmazni. Azaz a lehető legteljesebb káosz, fejetlenség közepette. Olyan szituációban, ahol az amúgy rögzített és elfogadott, de rendkívül nehézkesen érvényesülő szabályokon ráadásul, szintén elfogadott módon, a katonai szükségre hivatkozás is gyakorta rést üt, gyengítve a védelem erejét.¹⁵

Ezért tökéletes oltalmat garantálni háború idején a kiskorúak számára lehetetlen vállalkozás, teljesíthetetlen küldetés. Mégis törekedni kell a lehető legteljesebb védelem kiépítésére: egyrészt a minél magasabb védelmi szintet jelentő normák felvázolására, másrészt az elfogadott szabályok betartatására, érvényesítésére. Megítélésem szerint utóbbi célkitűzést – nemzetközi szinten – két úton lehet hatékonyan biztosítani: a nemzetközi bíróságok jelentette igazságszolgáltatással, valamint egy jól működő nemzetközi monitoring-reporting rendszer működtetésével. Utóbbi vonatkozásában álljék itt egy rövid összegzés. Jelenleg az alábbi jelentéstételi mechanizmusok működnek generális szinten a „gyermekek és a fegyveres konfliktusok” témájában releváns nemzetközi normák érvényesülését feltérképezendő:

<i>Az ENSZ Biztonsági Tanácsának kezdeményezésére...</i>	... 2005 óta a BT tagjaiból álló munkacsoport fogadja a gyermekeket fegyveres konfliktusok idején védő nemzetközi normák végrehajtásáról készített főttkári jelentéseket, értékeli azokat, valamint az egyéb forrásokból beérkezett információkat.
<i>A Gyermekjogi egyezmény és annak Fakultatív jegyzőkönyve kapcsán...</i>	... az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága vizsgálja a részes államok periodikusan befutó jelentéseit.

¹⁴ Bruhács, János: Nemzetközi jog III. Nemzetközi szervezetek. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2001. p. 225.

¹⁵ Ibid. p. 227.

<i>A genfi egyezmények...</i>	... betartásának ellenőrzését (a védőhatalmi intézmény mellett) az 1977 óta működő, a humanitárius jog súlyos megsértéseire vonatkozó bejelentéseket kivizsgáló Nemzetközi Ténymegállapító Bizottság szolgálja.
<i>Az ILO 182. számú egyezménye...</i>	... csupán annyit rögzít végrehajtásának ellenőrzésére vonatkozóan, hogy ha a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Igazgató Tanácsa szükségesnek ítéli, a testület az Egyetemes Értekezlet számára jelentést készít a szerződés érvényesüléséről, működéséről (és az esetleges módosítási lehetőségekről). Az egyezmény továbbá felszólítja részes államait is, hogy rendszeresen vizsgálják felül a szerződés által kitűzött célok érdekében tett intézkedéseiket hatékonyságuk szempontjából.
<i>A gyalogsági aknák betiltásáról rendelkező Ottawai egyezmény végrehajtásáról...</i>	... a tagállamok évente kötelesek jelentéseket készíteni az ENSZ Főtitkára számára, aki aztán e jelentéseket továbbküldi valamennyi szerződő félnek. Tagállami kezdeményezésre soron kívüli kivizsgálásra is van lehetőség, ha feltételezhető, hogy egy másik részes fél nem tesz eleget a szerződésből fakadó kötelezettségeinek. Ilyen esetben akár tényfeltáró misszió felállítására is sor kerülhet, amelynek tagjai a helyszínen gyűjtik be a releváns információkat.

Fenti jelentéstételi mechanizmusok természetesen csak akkor képesek hatékonyan betölteni feladatukat, ha nemzeti szinten készség mutatkozik az ellenőrző, felülvizsgáló szervekkel történő hathatós együttműködésre. Mindez azonban elmondható a nemzetközi jog egészére is: hiszen „a nemzetközi jog alkalmazásához szinte szükségszerű a nemzeti jogrendszerek igénybevétele”¹⁶. Ez az összefüggés mindazonáltal visszafelé is érvényesül: a nemzeti problémák jó részének megoldása ugyanis ma már szinte lehetetlen nemzetközi együttműködés nélkül. Igaz ez a fegyveres konfliktusok által érintett gyermekek helyzetének kezelésére is: valós, tartós eredményt csak nemzetközi kooperáció biztosíthat.

¹⁶ Bruhács, János: Nemzetközi jog I. 2008. p. 166.

- A nemzetközi közösség illetve a nemzetközi jog utóbbi években felerősödő „érdeklődése” a háború által sújtott gyermekek helyzete iránt eredményezett-e bármilyen konkrét, gyakorlati előrelépést, elindultak-e *in concreto* pozitív, előremutató folyamatok?

A főként 1999 után, azaz a Gyermekjogi egyezmény elfogadásának 10. évfordulóját követően a háború által sújtott gyerekek helyzetével kapcsolatban megélénkült nemzetközi reagálások – új normák, új szervezetek, új javaslatok – pozitív hatásait ma már tapasztalnunk kellene. Egyelőre azonban úgy tűnik, számos vonatkozásban nem értek még be, vagy épp elégtelennek bizonyultak az elmúlt években intenzíven jelentkező kezdeményezések.

Nem lehet ugyan lebecsülni a több helyütt már jelentkező előrelépések jelentőségét. Ha példának okáért kizárólag csupán a gyermekkatonák kérdéskörét vizsgáljuk: kiemelkedően fontos pozitívuma az ezredfordulót követő évtizednek, hogy immár precedensek mutatják, a gyerekeket katonai szolgálatra kényszerítő haduraknak számolniuk kell a felelősségre vonással. Abban az esetben is, ha nemzeti hatóságaik képtelenek számon kérni őket, nemzetközi szinten utolérheti őket az igazságszolgáltatás.

De csökkent-e a felerősödő nemzetközi reakciók hatására, az elvi szinten deklarált új elvárások következményeként ténylegesen is a gyerekkatonák alkalmazása? A legújabb statisztikák között vannak már olyan felmérések, amelyek már nem 300 ezer főben mérik, „csupán” 250 ezerre becsülik a ma katonai szolgálatot teljesítő gyerekek számát. Egyrészt azonban hangsúlyozni kell, hogy e legfrissebb kimutatások is pusztán becsült adatokat jelentenek. Nem állnak, nem állhatnak rendelkezésünkre pontos, egzakt számsorok. Másrészt azok a kutatások is, amelyek immár nem 300, pusztán 250 ezer főre becsülik globálisan a gyermekkatonák tömegét, hangsúlyozzák: távolról sem biztos, hogy ezen alacsonyabb számadatok valóban egy pozitív tendencia megnyilvánulását jelentik.

Példának okáért a *New York Times*-ban 2008-ban megjelent írás – amely a CSUCS nemzetközi társadalmi szervezet felmérésére hivatkozott – arról adott számot, hogy a megelőző négy évben drasztikusan csökkent, 27-ről 17-re, azon konfliktusok száma, amelyekben gyermekkatonák is bevetésre kerültek.¹⁷ E jelentős javuló tendencia azonban, a kutatást végző NGO szerint, nem a gyerekkatonák alkalmazása ellen harcot hirdető nemzetközi összefogás eredményeképpen állt elő. Csupán annak volt betudható ezen abszolút számokban ugyan kimutatható, de arányaiban változást mégsem jelentő folyamat, hogy

¹⁷ Polgreen, Lydia: Fewer conflicts involve child soldiers, Report finds. In: The New York Times, 22 May 2008.

ezekben az években tettek pontot számos konfliktus végére: például Libériában vagy Sierra Leone-ban ekkor köszöntött be a (tartós vagy csupán időleges) béke ideje. S miért nem jelentett e változás relatíve is javulást? Mert voltaképpen a továbbra is fegyveres harcok által dúlt területeken, illetve ott, ahol kiújultak ismét az összetűzések, a gyerekkatonák változatlanul alkalmazást nyertek. Vagyis, állapította meg a nemzetközi civil koalíció, csak kivételesen találni olyan fegyveres konfliktusokat, ahol gyerekek ne kerülnének bevetésre. S mivel, időlegesen, néhány helyütt lezárultak a harcok, így a gyerekkatonák száma is megcsappant, de csupán abszolút mértékben, arányaiban azonban változatlanul súlyos kihívásként jelentkezik szinte valamennyi krízisgócban jelenlétük problémája.

Az átalakuló nemzetközi norma- és intézményi háttér egyelőre tehát nem eredményezett látványos változásokat a fegyveres konfliktusok által sújtott gyermekek tényleges helyzetében. Biztató jelek ugyan nap mint nap tapasztalhatók:

- egyre több állam csatlakozik a gyermekeket háború idején oltalmazó nemzetközi szerződésekhez,
- a mérlegelést engedő szerződésbéli rendelkezések esetében az államok többsége hajlandó a magasabb védelmi szintet jelentő kötelezettség vállalására (lásd a Gyermekjogi egyezmény Fakultatív jegyzőkönyvét, amelynek kapcsán a részes államok túlnyomó része 18 évre vagy még magasabbra emelte az önkéntes katonai szolgálat korhatárát, holott a jegyzőkönyv pusztán a 15 évtől való elmozdulásra kötelezte volna őket),
- sok helyütt nemzeti szinten is elindult a nemzetközi változásokhoz igazodó normaalkotás,
- nemzetközi bíróságok mellett immár nemzeti bíróságok előtt is vádlottak padjára kerülnek volt milíciavezérek gyerekkatonák alkalmazásáért,
- egyre több helyen fogatosítanak konkrét, gyakorlati lépéseket is lokális szinten a háborúban testileg vagy lelkiileg megnyomorodott gyermekek rehabilitációja érdekében, ... és a sort még hosszan lehetne folytatni e reményt keltő példákról, kezdeményezésekről.

A gyermekek sérelmére fegyveres konfliktusok idején elkövetett atrocitásokról azonban továbbra is jönnek a hírek, szintén nap, nap után. Mondhatnánk, ilyen a háború természete. *Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes*. Azaz: nincs öröm a háborúban, mindenki békét akar. A nemzetközi jog mindazonáltal kísérletet tett a legveszélyeztetettebb személyi kör, a gyermekek kiemelt védelmére. A jelentős, kiemelkedő eredmények azonban még váratnak magukra.

VÉGEZETÜL ÁLLÁST FOGLALNÉK AZ ÁLTALAM A DISSZERTÁCIÓ KÖZPONTINAK ÍTÉLT FELVETÉSEIRŐL. E HÁROM UTOLSÓ, A DOLGOZATON VÉGIGFUTÓ, ANNAK GERINCÉT ALKOTÓ KÉRDÉS:

- Van-e értelme a szabályozás során az általánosan elfogadott korhatártól, a gyermekkor és a felnőttkor határát jelző generális időponttól eltérni a gyermekkoronként vonatkozásában?

Véleményem szerint, leszámítva természetesen a fegyveres erők és csoportok aktuális katonai érdekeit, semmilyen racionális érv nem indokolja, hogy nemzetközi és nemzeti normák alacsonyabb szinten húzzák meg, alacsonyabb korig garantálják csupán a katonaként alkalmazott kiskorúak védelmét, mint ahogy a gyermekekre egyébiránt irányadó szabályok megteszik azt minden más vonatkozásban.

- Mi lenne az „ideális” életkor, ami alatt tiltott illetve büntetendő az újoncozás?

Előzőekből következően valamennyi releváns nemzetközi normának, s nyomukban a nemzeti előírásoknak, 18 év alatt kellene tiltania, s nemcsak tiltani, de szankcionálnia is: éppúgy a kötelező sorozást, mint az önkéntességre apelláló toborzást, valamint magától értetődően a kiskorúak összezsapásokban való felhasználását is, legyen szó akár központi, akár ellenzéki erőkről, nemzeti hadseregekről vagy ellenálló paramilitáris csapatokról.

A 18 év is persze – mint minden más jogszabályi szinten meghatározott korhatár – önkényes cezúrát jelent. Bizonyos konkrét esetekben indokolt lehet a 21 éves fiataalt is megóvni a harcoktól, míg ellenkezőleg, egy 17 éves kiskorú is lehet testileg és lelkileg is kész hazája, meggyőződése védelmére. Mégis, mint megdönthetetlen vélelmet kellene kezelni, hogy a 18. életévét be nem töltött személy nem „alkalmas” (a szó számos értelmében is) arra, hogy felelősen alkalmazni lehessen az összeütközésekben.

- Súlyosító körülményként minősüljön-e, ha egy bűncselekményt fegyveres konfliktus idején gyermek sérelmére követnek el?

Álláspontom szerint egyértelműen súlyosító körülményként kell értékelni, ha 18 év alattiak válnak háborús vagy emberiesség elleni bűncselekmény, illetve népirtás áldozataivá. „Nők, idősek, fogyatékkal élők és gyermekek”: e négy kategória alkotja klasszikusan a civil lakosság azon különösen veszélyeztetett és épp ezért különösen védendő csoportjait, akik ellen elkövetett bűncselekmények mind nemzeti, mind nemzetközi bíróságok előtt nagyobb súllyal kell hogy essenek a latba a büntetés kiszabásakor. E négyes közül mindegyik osztálynál eltérő okok indokolják egyrészt a velük szembeni különleges bánásmódot, másrészt a sérelmükre elkövetett bűncselekmények súlyosabb minősítését. Ami azonban közös, és értelemszerűen a gyerekeknek is sajátja: ők a legvédtelenebb, a legkiszolgáltatottabb tagjai az amúgy is nehéz körülmények között boldogulni kénytelen polgári lakosságnak. E körülményt minden bíróságnak méltányolnia kell, s ítélezésében érvényt szerezni e szempontnak.

SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

Csapó Zsuzsanna: Delicta iuris gentium. A természetes személyek nemzetközi büntetőjogi felelőssége - különös tekintettel a felelősségre vonás folyamatára

Szakedolgozat. 2001. (Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, konzulens: Dr. Fenyvesi József Bulcsú) 1-108. o.

4,37 év

Csapó Zsuzsanna: Az európai biztonság- és védelempolitika helye és szerepe az európai biztonságpolitikai architektúrában (ESDP - NATO, ESDP - EBESZ relációk)

Szakedolgozat. 2003. (Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Szakdiplomácia Szakirányú Továbbképzés, konzulens: Dr. Vándor János) 1-81. o.

3,61 év

Csapó Zsuzsanna: Az Európai Unió válasza a "gyermekek és fegyveres konfliktusok" problémakörére

Szakedolgozat. 2004. (Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Szakjogász Szakirányú Továbbképzés, konzulens: Dr. Szalayné Dr. Sándor Erzsébet) 1-74. o.

3,46 év

Csapó Zsuzsanna: Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata

In: Jura. 8. évfolyam 2002. 1. szám, 136-143. o.

0,9 év

Csapó Zsuzsanna: Gyermekek a háborúban

In: PhD tanulmányok 1. Szerk.: Dr. Ádám Antal, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2004, 9-66. o.

3,48 év

Csapó Zsuzsanna: Európa biztonságpolitikai architektúrája

In: Jura 10. évfolyam 2004. 2. szám, 10-26. o.

2,06 év

Csapó Zsuzsanna: NATO - WEU/ESDP: az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az európai biztonság- és védelempolitika viszonyrendszere

In: "Jog és jogászok a 21. század küszöbén" Nemzetközi konferencia (Pécs, 2003. 10. 16.), A Nemzetközi és Európai jogi alszekció előadásainak szerkesztett változata. Szerkesztette: Komanovics Adrienne, Pécs 2004, 43-62. o.

1,22 év

Csapó Zsuzsanna: Az Európai Unió válasza a "Gyermekek és fegyveres konfliktusok" problémakörére

In: Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények, 2005. 16. évf. 3. szám, 83-113. o.
3,09 ív

Csapó Zsuzsanna - Mohay Ágoston: Ljubljana-i nemzetközi konferencia a nemzeti és európai bíróságok szerepéről a nemzetközi közjog és az Európai Unió jogának alkalmazásában

In: Jura, 13. évf. 2007. 1. szám, 139-150. o.
0,78 ív

Csapó Zsuzsanna: A népek jogai. Nemzetközi nem-kormányzati kezdeményezések a nemzetközi jogi dokumentumok tükrében

In: Acta Humana, Emberi Jogi Közlemények, 18. évf. 2007. 1-2. szám, 122-147. o.
2,1 ív

Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi jogi védőháló a menekült gyermekek oltalmára

In: PhD tanulmányok 6. Szerk.: Dr. Ádám Antal, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2007, 75-127. o.
3,11 ív

Csapó Zsuzsanna: Európai jogi védőháló a menekült gyermekek oltalmára

In: Európai Tükör, a Külügyminisztérium folyóirata, XII. évfolyam, 11. szám, 2007. november, 46-65. o.
1,43 ív

**Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése (I)
A Nemzetközi Bíróság és a Nemzetközi Büntetőbíróság előtti releváns ügyek**

In: Közjogi Szemle. Első évf. 2008. június. 9-20. o.
1,76 ív

**Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése (II)
A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. Charles Taylor pere**

In: Közjogi Szemle. Első évf. 2008. december. 23-31. o.
1,2 ív

**Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése (III)
A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. A „hibrid” bíróság érvrendszere**

In: Közjogi Szemle. Második évf. 2009. június. 38-47. o.
1,37 ív

Csapó Zsuzsanna: Reflections on one of the latest crimes under international law: conscription or enlisting children, or using them to participate actively in hostilities

megjelenésre elfogadva: Studia Iuridica 2008.
1,57 ív

Csapó Zsuzsanna: Faluhelyi Ferenc, a nemzetközi jog első pécsi professzora

In: Kajtár István (szerk.): Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923-2008) Antológia. Pécs 2008. 179-194. o.
0,97 ív

Csapó Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok fellépése a gyermekeket fegyveres konfliktusok idején védő nemzetközi normák megszegése esetén

In: Miskolci Jogi Szemle, 2009/1. szám IV. évf. 63-83. o.
1,57 ív

Csapó Zsuzsanna: A Biztonsági Tanács szerepvállalása a fegyveres konfliktusok által sújtott gyermekek védelméért folytatott nemzetközi küzdelemben

In: PhD tanulmányok 8. Szerk.: Dr. Ádám Antal, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2009. (megjelenés: szeptemberben)
1,13 ív

Köszönettel tartozom az Oktatási és Kulturális Minisztérium által a doktorjelöltek kutatási fokozatuk megszerzése érdekében pártfogó **Deák Ferenc Ösztöndíj** által nyújtott támogatásért.